

Scriori către cei de-acasă: corespondența voluntarilor români din Brigăzile Internaționale

Burcea, Mihai

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Burcea, M. (2015). Scriori către cei de-acasă: corespondența voluntarilor români din Brigăzile Internaționale. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 15(3), 477-514. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-51664-3>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

Scrisori către cei de-acasă

Correspondența voluntarilor români din Brigăzile Internaționale¹

MIHAI BURCEA

Introducere

Data de 18 iulie 1936 marchează începutul Războiului Civil din Spania. În aceea zi, un grup de militari activi și în rezervă din cadrul forțelor armate spaniole a declanșat o rebeliune împotriva guvernului de stânga rezultat în urma victoriei Frontului Popular în alegerile parlamentare din 16 februarie 1936. În fruntea conspiratorilor s-a aflat un fost general (José Sanjurjo) condamnat la moarte pentru o revoltă militară eșuată (vezi *Sanjurjada* din 1932), dar care fusese amnistiat de un guvern de dreapta în 1934. El i-a coalizat în jurul său pe câțiva generali marginalizați de noul regim în funcții de o însemnătate periferică în organigrama Ministerului de Război (de exemplu Emilio Mola, guvernator al Navarrei, și Francisco Franco, guvernator al Insulelor Canare). *Pronunciamento*-ul viza răsturnarea regimului de stânga, restabilirea ordinii (cele 6 luni scurse de la scrutinul electoral fuseseră marcate de mai multe greve, incendieri de biserici și asasinat politic comise împotriva unor partizani/sușinători ai guvernului sau ai opoziției, culminând cu uciderea fruntașului monarhist Calvo Sotelo, pe 13 iulie) și suprimarea reformelor sociale inițiate de coaliția de guvernare (vezi reîmpărțirea pământurilor agricole, participarea muncitorilor în structurile de conducere ale întreprinderilor sau laicizarea învățământului de stat). Revoltele, care urmăreau ocuparea unităților militare și a instituțiilor administrației publice, au izbucnit în principalele garnizoane din centrele urbane, însă majoritatea au fost înăbușite. Cu toate acestea, datorită sprijinului militar primit din partea Italiei fasciste și a Germaniei naziste, rebelii au reușit să obțină succese notabile, reușind să se apropie de Capitală în lunile care au urmat. După declanșarea ostilităților, Juntei militare i s-au alăturat falanștii (fasciștii spanioli) și monarhiștii, precum și o organizație militară care reprezenta interesele ofițerilor superiori. De asemenea, forțele naționaliste

¹ Acest studiu a fost realizat în cadrul proiectului finanțat de Ministerul Educației Naționale, CNCS – UEFISCDI, nr. PN-II-ID-PCE-2012-4-0594

au fost susținute și de numeroși ierarhi ai Bisericii catolice, care își simțeau amenințate pozițiile și privilegiile sub o guvernare a Frontului Popular.

În condițiile în care Franța și Anglia s-au declarat neutre, adoptând o politică de neintervenție, guvernul republican a fost nevoit să apeleze la sprijinul Uniunii Sovietice, care, începând cu toamna anului 1936, a început furnizarea de arme și alimente (România a aderat la rândul ei la Comitetul de neintervenție constituit în acest scop)². Totodată, în septembrie 1936, Comitetul executiv al Internaționalei a III-a a hotărât formarea unor unități de voluntari care să se alăture greu încercatei armate spaniole în lupta cu trupele naționaliste sprijinite de miile de „voluntari” italieni trimiși de Mussolini. Centrul de recrutare al voluntarilor a fost stabilit la Paris³ sub comanda unor proeminente figuri ale mișcării comuniste internaționale: André Marty, Palmiro Togliatti, Luigi Longo sau Iosif Broz („Tito”). Nou-înființatele formațiuni paramilitare urmau să poarte denumirea de Brigăzi Internaționale (în fruntea lor a fost numit un fost spion sovietic, Lazăr Stern, avându-l drept comisar politic pe André Marty), iar în rândul lor puteau intra și luptători neafiliați politic sau membri ai altor partide cu orientare antifascistă (socialiști, radical-socialiști, social-democrați, etc.). O lună mai târziu s-a constituit și Statul Major al Brigăzilor Internaționale, căruia, în urma unui acord semnat între Comintern și Guvernul spaniol, i s-a fixat reședința la Albacete⁴. În toate țările în care Partidul Comunist activa legal sau ilegal s-au format Comitete de sprijinire/ajutorare a Spaniei republicane, care aveau menirea de a strânge fonduri și de a recruta voluntari pentru Brigăzile Internaționale. Se estimează că circa 35.000 de voluntari (din care 57% membri ai partidelor comuniste) din 54 de țări (francezi, englezi, americani, polonezi, iugoslavi, germani, maghiari, cehi, români, etc.) au luptat în Brigăzile Internaționale până la sfârșitul războiului (octombrie 1936-aprilie 1939). Din punctul de vedere al naționalităților, cea mai mare pondere au deținut-o francezii (12.000)⁵.

Conform directivelor trasate de Comintern la Moscova, Partidul Comunist din România (aflat în ilegalitate din 1924) a înființat la București, în toamna anului 1936, un Comitet de ajutorare a Spaniei republicane care

² Detalii privind poziția României față de Războiul Civil din Spania și tratatele semnate de marile puteri europene în această speță v. în *Relațiile româno-spaniole. Documente 1936-1940*, Oficiul Arhive Diplomatice din cadrul Ministerului Afacerilor Externe și Institutul Cultural Român, Editura Universul SA, București, 2006.

³ Julián Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, Cambridge University Press, 2010, p. 222.

⁴ Despre rolul jucat de Comintern în constituirea Brigăzilor Internaționale, coordonarea acțiunilor de recrutare a voluntarilor, prin intermediul partidelor comuniste și influența exercitată asupra Statului Major de la Albacete v. Andrew Forrest, *The Spanish Civil War*, Routledge, London, 2000, pp. 94-95.

⁵ Bartolomé Bennassar, *Războiul civil din Spania*, trad. de Beatrice Stanciu, București, Editura All, 2009, p. 105.

funcționa pe lângă CC al PCdR⁶. Această structură clandestină avea atribuții asemănătoare cu cele ale Comitetului internațional de coordonare a ajutorului pentru Spania republicană din Paris: recrutarea și selecționarea voluntarilor, difuzarea unor materiale propagandistice favorabile *Cauzei* guvernului spaniol, strângerea de fonduri, procurarea actelor de călătorie, ajutorarea familiilor voluntarilor plecați în Spania, organizarea unor serbări prin intermediul cărora se puteau colecta bani și bunuri, etc.

Deși colectivul special amintit⁷ nu a beneficiat de sprijinul formațiunilor politice legale de stânga (PSDdR sau Partidul Socialist Unitar), pe care PCdR încerca de mai bine de un de zile să le coalizeze într-un Front Popular Antifascist (după modelul francez și spaniol), acțiunile de recrutare a combatanților s-au bucurat de succes (neășteptat pentru unul dintre cele mai slab organizate partide comuniste europene). Primele estimări privind numărul total al românilor încadrați în Brigăzile Internaționale au apărut după 23 august 1944, fiind vehiculate de către veteranii reîntorși în țară și care deținuseră funcții politice sau militare în cadrul unităților internaționale. Aceștia aproximau contribuția românilor la efectivele Brigăzilor Internaționale în jurul a 500 de interbrigadiști⁸.

Din cercetările întreprinse în arhive până la această dată, apreciem că numărul respectiv este ușor exagerat. Conform evaluării noastre bazate pe memorialistică și documente provenite din Arhivele Naționale Istorice Centrale, Arhiva CNSAS și Serviciul Istoric al Armatei, numărul interbrigadiștilor români nu depășește 400 de luptători. Aceștia au plecat din țară sau din emigrația politică/economică din Europa, America și Orientul Mijlociu și proveneau din medii sociale și profesionale diverse (muncitori, țărani, medici, studenți, funcționari). Din punct de vedere politic, marea lor majoritate era formată din membri și simpatizanți ai PCdR sau ai organizațiilor-satelit (Ajutorul Roșu și UTCdR).

⁶ V. detalii în Ion Babici, „Solidaritatea poporului român cu războiul național-revoluționar din Spania”, *Analele Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR*, nr. 4, 1966, pp. 101-102.

⁷ În fruntea Comitetului de ajutorare a Spaniei republicane a fost desemnat un membru al CC al PCdR, muncitorul ceferist Ilie Pintilie. Valter Roman, *Sub cerul Spaniei. Cavalerii speranței (Amintiri)*, Editura Militară, București, 1972, p. 67.

⁸ V. cuvântarea lui Constantin Doncea (membru în Comitetul de conducere al Asociației foștilor voluntari români din Armata republicană spaniolă) din 3 martie 1936, susținută la Teatrul „Modern” din București cu prilejul aniversării a 10 ani de la biruința Frontului Popular spaniol în alegerile parlamentare din februarie 1936. *Voluntarii libertății. Buletinul Asociației foștilor voluntari români din Armata republicană spaniolă*, nr. 2-3, martie-aprilie 1946, pp. 21-23. Petre Borilă, „Solidaritatea internațională cu cauza poporului spaniol”, în *Voluntari români în Spania 1936-1939. Amintiri și documente*. Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR, Ed. Politică, București, 1971, p. 100. Valter Roman, *Sub cerul Spaniei...cit.*, p. 77.

În prezent nu dispunem de o analiză prosopografică serioasă, concentrată pe acest grup uman eterogen, în urma căreia să emitem ipoteze și concluzii ferme privind vârsta la momentul plecării, sexul, naționalitatea, așezarea geografică de proveniență, profesiile, studiile ș.a.m.d.

Cea mai reprezentativă formațiune politică a extremei drepte din România – Partidul „Totul pentru Țară” (titlatură sub care a activat Mișcarea Legionară după asasinarea primului-ministru I.G. Duca) – a trimis la rândul ei un mic contingent format din 7 figuri notabile ale partidului (ofițeri în rezervă cu studii superioare și funcții semnificative în conducerea aparatului central al formațiunii). Impresionat de știrile publicate în presa naționalistă privind eliberarea Alcazarului din Toledo (aflat sub asediul trupelor republicane timp de 90 de zile), avocatul Ion Moța, comandant legionar al „Bunei Vestiri”, i-a propus președintelui de facto al partidului (Corneliu Codreanu) să trimită o echipă specială care să-i înmâneze un dar omagial comandatului eroicei garnizoane naționaliste (generalul Jose Moscardo)⁹. Codreanu a aprobat și astfel grupul format din cei 7 legionari a plecat către Spania cu pașapoarte legale pentru a-i înmâna generalului amintit o sabie de onoare, în semn de solidaritate cu cei care luptau pentru „Cruce” și împotriva „iudeo-comuniștilor” (expediția a fost condusă de generalul Cantacuzino, care a și revenit în țară după câteva zile)¹⁰. Spre deosebire de PCdR, Partidul „Totul pentru Țară”, condus de jure de generalul Gheorghe Cantacuzino – „Grănicerul”, funcționa legal, iar expediția lor a fost puternic mediatizată de majoritatea periodicelor de dreapta din epocă.

Legionarii au ajuns în Spania în decembrie 1936, însă nu s-au întors în țară după îndeplinirea ceremonialului, ci s-au înrolat în *Tercio* (Legiunea străină spaniolă) ca soldați, după ce în prealabil primiseră aprobarea generalului Franco. O lună mai târziu, 2 dintre cei 7 legionari (Vasile Marin și Ion Moța) și-au pierdut viața în linia întâi a frontului, la Majadahonda, în urma exploziei unui obuz.

Cu prilejul aducerii în țară a osemintelor legionarilor decedați, conducerea Partidului „Totul pentru Țară” a organizat o campanie propagandistică națională (procesiuni religioase, publicarea unor broșuri care cultivau sacrificiul „spaniolilor” și a numeroase texte hagiografice în presa partizană, etc.) pentru a celebra eroismul celor doi defuncți „căzuți în cruciada anti-comunistă”, după cum titrau ziarele ultranaționaliste. Trenul mortuar a sosit în țară pe 11 februarie 1936, poposind în mai multe gări, unde a fost aclamat de zeci de mii de legionari sau simpatizanți ai Mișcării. Funeraliile au avut loc la București două zile mai târziu. Carul mortuar care i-a transportat la cripta

⁹ Ion Dumitrescu-Borșa, *Cal troian intramuros. Memorii legionare*, Editura Blassco, București, 2014, p. 193.

¹⁰ O analiză a participării voluntarilor străini de partea trupelor generalului Franco (francezi, ruși albi, români) și un scurt istoric al „misiunii istorice” îndeplinite de cei 7 legionari în Spania v. în Judith Keene, *Fighting for Franco. International Volunteers in Nationalist Spain during the Spanish Civil War, 1936-1939*, foreword by Gabriel Jackson, Hambledon Continuum, New York, 2001.

amenajată la Casa Verde din cartierul Bucureștii Noi a fost însoțit de câteva sute de mii de bucureșteni¹¹.

Motivele care i-au determinat pe cei 7 legionari să intre în luptă de partea naționaliștilor sunt aproape identice cu cele ale adeptilor taberei adverse. Într-un conflict ideologic în care au fost angrenate cele două Blocuri totalitare europene (Germania nazistă și Italia fascistă, pe de-o parte, și Uniunea Sovietică, de cealaltă parte) implicarea actorilor mărunți nu putea avea la bază decât rațiuni politice de nezdruncinat. Partizanii ambelor grupări credeau cu tărie că bătălia decisivă dintre fascism-comunism/creștinism-ateism se desfășura în Peninsula Iberică, iar impedimentul așezării geografice era considerat ca fiind unul surmontabil.

Într-o broșură propagandistică publicată la scurt timp de la întoarcerea în țară, unul dintre cei 7 legionari care luptaseră în Spania, fostul diplomat Alexandru Cantacuzino, afirma:

„Într-o țară ca a noastră în care elitele politice, administrative, sociale se recunosc și se consacră prin abilitatea și rapiditatea de a câștiga avere, de a face carieră și de a-și tocni laude în coloanele ziarelor jidănești, elita legionară renunță la familie, la o viață în tihnă, la prieteni, tentații, bucurii și ambiții și caută lecția aspră a mizeriei și moartea pentru reînvierea Românilor. De fapt a fost mai greu, mult mai greu pentru noi decât pentru ceilalți soldați. Am pornit, în această înfruntare a mizeriei, de mai sus, de mai departe decât ceilalți camarazi soldați”¹².

În privința temeiurilor care i-au îndemnat pe cei ce s-au alăturat *Cauzei* loialiștilor, putem afirma că ele rămân în genere asemănătoare cu ale legionarilor (cele de natură ideologică), la care se mai adaugă inechitățile sociale și antisemitismul din societatea românească.

O situație similară o regăsim și în cazul tinerilor antifasciști britanici care au ales să adere la țelurile Frontului Popular Spaniol. Bunăoară, istoricul Richard Baxell afirmă că marea majoritate a voluntarilor din Batalionul Britanic pendinte de Brigada a XV Internațională au plecat în Spania datorită convingerilor politice antifasciste¹³.

Membrii PCdR erau trimiși în Spania ca urmare a „sarcinii de partid”¹⁴ (vezi cazul Constantin Doncea, cel mai celebru comunist român din perioada

¹¹ Detalii despre procesiunea funerară din februarie 1936 v. în Roland Clark, *Sfântă tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică*, Editura Polirom, Iași, 2015, pp. 216-223.

¹² Alexandru Cantacuzino, *Pentru Christos*, București, 1937/1940, p. 10.

¹³ Richard Baxell, *British Volunteers in the Spanish Civil War. The British Battalion in the International Brigades, 1936-1939*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2004, p. 134. Despre profilul voluntarilor germani din Brigăzile Internaționale v. Josie McLellan, *Antifascism and Memory in East Germany. Remembering the International Brigades 1945-1989*, Oxford University Press, 2004, pp. 17-19.

¹⁴ Până în prezent nu am identificat cazuri de tineri care să fi refuzat propunerea de a participa la luptele din Spania. Situația este similară și pentru cei din interiorul mișcării comuniste. Dacă un membru al PCdR ar fi refuzat să execute „sarcina de partid”, împotriva acestuia

ilegalității partidului)¹⁵. În accepțiunea acestora, înrolarea în Brigăzi era percepută ca fiind o datorie de onoare față de partid. Mulți dintre ei erau însă nevoiți să plece și din cauza persecuției politice la care erau supuși de autoritățile represive, văzând în acest efort și o oportunitate prin care să continue lupta pentru idealurile revoluționare ale Internaționalei a III-a. Cu toate acestea, în marea lor majoritate, voluntarii români au pornit la drum animați de gândul de a zădărnici ascensiunea fascismului în Europa¹⁶.

În fine, în acele zile entuziasmul tinerilor comuniști sau antifasciști era la cote maxime, majoritatea dorindu-și cu ardoare să intre în luptă. În amintirile fostului secretar al Organizației UTCdR a Capitalei din 1936, Petrea Nicolae, se regăsește bine conturată această stare de spirit:

„Am avut noi pe atunci războiul civil din Spania, am avut ca să spun așa greutate în sensul că toți tinerii noștri voiau să se ducă în Spania, unii chiar fără să mai întrebe au fugit ca să lupte în Spania împotriva fascismului. Mult am avut de luptă cu tinerii pentru că pur și simplu părăseau munca și toți cereau să plece în Spania, unii plecau fără să mai aibă aprobare”¹⁷.

Un alt factor determinant în ceea ce privește hotărârea tinerilor de a se implica activ în susținerea guvernamentelor spanioli l-a constituit literatura „revoluționară” clandestină interbelică. De pildă, farmacistul Basil Șerban s-a decis să plece în Spania după lecturarea romanului *Așa s-a călit oțelul* (Nicolai

nu s-ar fi luat niciun fel de măsuri punitive sau de constrângere. Respectivul însă și-ar fi atras asupra sa oprobriul și marginalizarea impusă de „tovarășii” de idei. De asemenea, am întâlnit cazul unui fost membru al PCdR (exclus în prima jumătate a anilor '30) căruia conducerea partidului nu i-a îngăduit plecarea, deși o solicitase în mod insistent în vederea reabilitării sale politice, întrucât nu prezenta suficientă încredere. Este vorba de Ion Cloțan căruia Ștefan Foriș nu i-a aprobat înrolarea în Brigăzi din cauza suspiciunilor de „troțkism” care planau asupra sa. ANIC, Fond CC al PCR-CCP, Dosar C/613, f. 22.

¹⁵ Trebuie spus că din rândurile PCdR nu au plecat numai simpli membri, ci și o serie de activiști care au deținut importante „munci de răspundere” în ierarhia partidului sau a UTCdR. Pe lângă Constantin Doncea, îi amintim aici pe: Gheorghe Stoica, Petre Borilă, Manole H. Manole, Nicolae Cristea sau Aurel Stancu.

¹⁶ Un motiv asemănător îl regăsim și la medicul comunist canadian Norman Bethune, care s-a decis să plece în Spania, în toamna anului 1936, animat de dorința de a îngrădi expansiunea fascismului în Europa. Dr. Bethune considera că o eventuală victorie a lui Franco în Spania sporea șansele fasciștilor canadieni de a câștiga puterea în țara sa. Dr. Bethune vedea fascismul ca pe o nebulă care se răspândea rapid în întreaga lume, considerând că era de datoria tuturor oamenilor normali de a combate și îngrădi această boală. Mark Zuehlke, *The Gallant Cause. Canadians in the Spanish Civil War 1936-1939*, John Wiley & Sons Canada, Ltd., 2007, pp. 54-55.

¹⁷ „Petrea Nicolae (Memorii), 1914-1968”. ANIC, Colecția 60-Amintiri, memorii și însemnări ale unor personalități despre situația economico-socială și politică din România, 1914-1970 (în continuare Colecția 60), Dosar nr. 610, f. 18.

Ostrovski)¹⁸. Un impact asemănător l-a avut *Condiția umană* (André Malraux) asupra cuplului Hermina și Leonte Tismăneanu¹⁹. Cu toții vor sosi în Spania în cursul anului 1937.

Prin prisma unor epistole trimise în țară de către interbrigadiști ne propunem să analizăm mediul familial și social de proveniență, contextul politic în care au plecat și impactul conflagrației asupra vieții cotidiene a luptătorilor români din Brigăzile Internaționale. Scrisorile voluntarilor ne ajută să înțelegem mai bine care era starea de spirit și percepția originală a celor plecați la mii de kilometri depărtare de casă.

Am ales să introducem și o serie de date care la prima vedere par a îngreuna lectura textului, însă considerăm că una dintre principalele atribuții ale disciplinei istorice este de a oferi o cantitate rezonabilă de informații (provenite din izvoare editate sau inedite), nu numai de interpretare și construire a unui cadru exclusiv teoretic. Sperăm ca abundența informațională prezentă în studiu să constituie o contribuție binevenită la problematica și istoriografia generoasei tematici supuse analizei.

Subiectul cercetării va fi abordat și explorat cu ajutorul documentelor de arhivă aflate în custodia Arhivelor Naționale Istorice Centrale, a presei vremii și a memorialisticii de gen.

În urma descoperirii unor dosare personale întocmite de Siguranță pe numele unor comuniști care s-au înrolat în Brigăzile Internaționale, am identificat mai multe scrisori trimise de către aceștia în țară, care fuseseră interceptate sau confiscate de Siguranță prin percheziții domiciliare întreprinse la familiile celor plecați. Scrisorile datează din perioada decembrie 1936-octombrie 1937 și reflectă hotărârea fermă a voluntarilor de a se angaja în lupta contra naționaliștilor. Din nefericire, nu am reușit să găsim printre dosarele cercetate scrisori din ultimele luni ale Războiului Civil, atunci când șansele de izbândă ale Republicii scăzuseră simțitor, pentru a putea eventual compara nivelul entuziasmului, în etape diferite²⁰.

¹⁸ Autobiografie dată de Basil Șerban la București (20 februarie 1950). ANIC, Fond CC al PCR-CCP, Dosar S/1306, ff. 21-22.

¹⁹ În cadrul unei conferințe organizată de Societatea pentru Studii Românești („Linking past, present and future”, București, 16-19 iunie 2015), politologul Vladimir Tismăneanu a afirmat că părinții săi (Hermina și Leonte Tismăneanu) s-au hotărât să plece în Spania după ce au citit unul dintre cele mai influente romane din epocă – *Condiția umană* de André Malraux.

²⁰ Relevante în acest sens rămân și scrisorile trimise Legației României din Paris de către unii dintre foștii interbrigadiști români internați în lagărele franceze (Argelès-sur-Mer, Saint Cyprien, Gurs sau Vernet) după retragerea din Spania (Nicolae Cristea, Constantin Câmpeanu, Ion Mutulescu, Michel Moisei Grinberg, Aron Niță, Nicolae Meheș, Marin Chilom, Dumitru Maxim, Mihail Faltin, Elea Milman, Mayer Wechsler, Hanz Arbore, Ioan Ionescu, Constantin Vâlceanu, Ion Călin etc.), prin care aceștia solicitau aprobarea repatrierii în țară. Ei își motivau această dorință prin iminența războiului și dorința redescoperită de a-și servi patria sub steagul armatei române (era perioada în care în țară

În general, în scrisorile trimise din Spania, voluntarii nu puteau vorbi despre unitățile militare în care activau sau despre situația luptelor purtate până la acel moment, întrucât aceste informații ar fi fost radiate de cenzura militară spaniolă sau, în cel mai rău caz, blocate. Pe o scrisoare trimisă de voluntarul Zigmund Leibovici la data de 16 iunie 1937 se poate vedea foarte clar intervenția cenzorului militar care a șters cu pixul câteva rânduri scrise de Leibovici.

Pentru a ne edifica asupra tabloului emoțional al combatanților români din Spania, am ales spre analiză scrisorile a cinci tineri comuniști din Pașcani și Târgu-Neamț care au ales să plece la „chemarea” organizației regionale de partid din Iași condusă de muncitorul ceferist, Ilie Pintilie.

Tinerii, care la data plecării în Spania aveau vârste cuprinse între 22 și 25 de ani, debordau de elan revoluționar, având un psihic și o convingere fermă în justetea *Cauzei* pentru care luptau (niciunul dintre cei cinci nu era căsătorit). Starea de spirit pe care o regăsim în rândul acestora nu corespunde însă și cu cea a rudelor din țară. Din cazurile pe care le vom prezenta mai jos reiese că niciunul dintre ei nu și-a înștiințat părinții, înainte de a părăsi țara, asupra destinației reale a călătoriei. Partidul avea reguli stricte în ceea ce privește asigurarea conspirativității acțiunilor sale, or recrutarea și trimiterea voluntarilor peste granițe era socotită o operațiune secretă de anvergură. Altfel spus, militanții partidului primiseră consemn de a nu divulga nimănui – nici măcar părinților – hotărârea care avea să le schimbe viața multora dintre ei, iar altora să le grăbească sfârșitul.

Pe lângă puținele scrisori pe care le primeau de la fiii lor, singura sursă de informații referitoare la evenimentele din Spania era asigurată de presa locală și centrală. Știrile despre sângerosul conflict fratricid beneficiau de spații ample atât în presa cotidiană de scandal/tabloidă (*Tempo* sau *Capitala*), precum și în cea de dreapta (*Universul* sau *Curentul*) sau de stânga (*Adevărul* sau *Dimineața*). Uneori, anumite publicații prezentau informații distorsionate din teatrele de operații. Este și cazul anunțării eronate a deceselor pe câmpul de luptă a doi dintre comuniștii despre care vom vorbi în cele ce urmează, Zigmund Leibovici și Constantin Câmpeanu. Ne putem doar imagina starea de tensiune în care trăiau familiile voluntarilor români: fără acces la telefon, cu puține scrisori primite de la cei plecați și sub influența ziarelor care publicau pe larg corespondențe din Spania despre bombardamentele aviației germane asupra populației civile, masacrele comise de ambele tabere, numărul morților, ș.a.m.d.

aveau loc concentrări masive și exerciții militare dictate de deja inevitabilul context belic). Această aprobare nu le-a fost însă acordată niciodată, ei rămânând *proscriși* pentru autoritățile din țară (cu excepția gazetarului Constantin Vâlceanu și a șoferului Ion Mutulescu). ANIC, Fond CC al PCR-CCP-Documente interne, Dosar nr. 3/1949, vol. 12. ANIC, Fond 95-Dosarele personale ale luptătorilor antifasciști întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917-1944 (în continuare Fond 95), Dosar nr. 56763 (Călin Gheorghe).

În narațiunile personale (memorii sau autobiografii) scrise după încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial, foștii interbrigadiști nu se opresc aproape deloc asupra momentului în care s-au hotărât să se înroleze în Brigăzile Internaționale și a deciziei de a ascunde rudelor adevăratul scop al călătoriei în Occident (este și cazul lui Mihail Burcă²¹). Pentru mulți dintre ei, acesta a fost cel mai probabil un episod stânjenitor pe care nu au dorit să-l rememoreze. Nici în declarațiile date în anii '50 la Institutul de Istorie a PMR, voluntarii nu amintesc nimic despre relația lor cu familiile în clipele de dinaintea părăsirii țării.

O corespondență aparte o constituie scrisorile trimise „tovarășilor” rămași în țară și care aveau rolul de a populariza printre membrii și simpatizanții comuniști importanța *Cauzei* pentru care ei luptau. Scopul principal era de a coopta cât mai mulți aderenți la Mișcare, de a crește numărul recruților pentru Brigăzile Internaționale, precum și de a demonstra că fascismul trebuia combătut oriunde, indiferent de așezarea geografică²².

²¹ *Voluntari români în Spania 1936-1939. Amintiri și documente*. Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR, Ed. Politică, București, 1971, pp. 212-235.

²² Elocventă în acest sens este o scrisoare trimisă unui „tovarăș” de idei din țară, via Paris, de către voluntarul comunist român Serghie Șevcenco. La data de 14 decembrie 1937, interbrigadistul Serghie Șevcenco din Compania „Boris Ștefanov”, fost muncitor la Uzinele „Malaxa” din București (înainte de plecarea în Spania), îi scria comunistului Ludovic Vereș (lăcătuș la garajul „Leonida” din București): „Dragă Tovarășe eu mă aflu împreună cu un grup român și îți trimit salutări din partea Tovarășilor Români din Comp. Boris Ștefanov. Toți împreună trăim o viață colectivă trăim într-o armonie cât mai frumoasă cu spaniolii care ne socotesc ca pe frații lor. Tovarășe Vereș luptăm împreună cu frații spanioli contra unui vrăjmaș care este fascismul aducător de foamete și moarte. Luptăm cu un singur gând să învingem, cât mai curând, cu atât mai mult luptăm cu cât știm că și fasciștii din România caută să vă intimideze prin fel și fel de mârșăvii. Dar voi nu vă intimidați ci luptați și cu mai mare îndârjire contra acestor fiare sălbatice. Dragă Tovarășe lupta e în toi – îi vom învinge căci noi luptăm conștient, și știm ce vrem. Scumpi tovarăși să luptați contra exploratorilor (cu siguranță se referă la „exploatori”- n.a.) din fabrici, organizați în sindicate, ajutați pe cei închiși din România, ajutați cu tot ce aveți”. În continuarea epistolei, Șevcenco îl ruga să transmită salutări rudelor sale rămase în țară și să-i spună ce mai fac foștii săi colegi din Sindicatul Metalurgic din Capitală (de orientare comunistă), al cărui membru era și Vereș. Scrisoarea se încheie cu un mesaj combativ și mobilizator: „Al tău tovarăș care luptă pentru pace, pâine și Libertate”. După o lună, misiva a ajuns la destinație, fiind însă interceptată de Serviciul Secret de Informații, care în ziua de 15 ianuarie 1938 a redactat o „notă” referitoare la conținutul scrisorii. Nu deținem informații referitoare la parcursul profesional și politic ulterior al lui Ludovic Vereș, însă despre biografia lui Serghie Șevcenco arhivele românești păstrează destule informații: Serghie Șevcenco (n. 8 nov. 1912, satul Tudora, raionul Ștefan Vodă, Republica Moldova – d. 1993, mun. București) a plecat în Spania în august 1937. După încheierea războiului s-a refugiat în Franța, unde a fost internat într-unul din lagărele din Sudul Franței. După câteva luni de zile, va emigra în URSS (1939), unde în anul 1943 se va înrola în Divizia de voluntari „Tudor Vladimirescu”. În iulie 1944 va fi parașutat în România, reușind să rămână în libertate până la 23 august 1944. Va reveni în rândul tovarășilor săi din prima unitate românească de voluntari la scurt timp după intrarea Armatei Roșii în București. În februarie 1951 îl regăsim în poziția de responsabil al

Uneori, misivele trimise de „eroii” respectivi erau însoțite și de fotografii care îi înfățișau – uneori teatral – în haine militare, cu echipamentul aferent, sau în diferite ipostaze, alături de camarazii lor.

Fotografiile trimise în țară de către români nu diferă cu mult de cele pe care voluntari de alte naționalități le trimiteau în țările lor de origine, sau de ale militarilor din Armata Regală Română pe care aceștia le expediau rudelor de acasă în timpul îndeplinirii serviciului militar.

Tinerii voluntari se fotografiau cu mândrie în uniforma armatei republicane spaniole, în compania unor camarazi (pe front sau în localitățile unde erau încazarmați), ori în preajma surorilor medicale din spitalele de campanie aflate în spatele liniei frontului (în cazul celor răniți în cursul luptelor). Tot la Arhivele Naționale ale României există un număr consistent de fotografii trimise de voluntari din lagărele franceze (Gurs, St. Cyprien sau Argeles-sur-Mer), acolo unde aceștia s-au refugiat după retragerea din Spania (februarie 1939). Instantaneele îi prezintă în diferite ipostaze ale vieții carcerale cotidiene: practicând diferite sporturi (volei, șah, box etc.), la popotă, cântând la diferite instrumente muzicale, în timpul unor cursuri politice, de alfabetizare sau de învățare a unei limbi străine, odihnindu-se în interiorul barăcilor sau chiar în preajma operelor de artă realizate de sculptorul român Vida Gheza.

Din analiza corespondenței trimisă în țară de cei cinci voluntari reiese că aceștia avuseseră „legături partinice” între ei și în special cu studentul comunist Emil Schneiberg din Târgu Neamț, care fusese desemnat de regionala PCdR din Iași pe post de recrutor²³. Schneiberg este cel care le-a prezentat „tovarășilor” săi situația din Spania și apelul mobilizator al partidului adresat tuturor tinerilor dornici să lupte cu arma în mână contra fascismului. Cu toții erau monitorizați pas cu pas de către autoritățile represive, în dosarele lor personale aflându-se o bogată corespondență purtată între diverse structuri locale polițienești pe raza cărora „eroii” noștri domiciliau sau își desfășurau activitatea. În registrele de evidență ale structurilor amintite ei figurau ca

Secției cadre din CGM iar începând cu toamna aceluiași an, în corpul ofițerilor superiori ai Forțelor Armate, unde va îndeplini funcțiile de locțiitor al șefului Direcției de informații din Marele Stat Major și șef al Direcției spate/gospodărie din MFA (1953-1963). În anul 1963 a fost pensionat și trecut în rezervă cu gradul de colonel. După război s-a căsătorit cu Elena Șevcenco, fostă Tudorache, care anterior fusese căsătorită cu militantul comunist Manole Tudorache. În octombrie 1951 și-a schimbat numele patronimic din Șevcenco în Săceanu. Pe toată durata regimului comunist, familia Săceanu a locuit în București pe actuala stradă Washington nr. 7 (anterior, artera a mai purtat denumirile de Rozelor și Haia Lifschitz). Scrisoare trimisă de către Serghe Șevcenco din Spania via Franța, Paris V-e, Mr. Denizet Jean, 37 Rue Linne (14 decembrie 1937). Ludovic Vereș (destinatarul) locuia la acea vreme în București, Cartierul Tei, pe strada Sf. Petre nr. 25. ANIC, Fond PCM-SSI, Dosar nr. 36/1937, ff. 2-8. ANIC, Fond 95, Dosar nr. 122361, fv. 45.

²³ Acțiunile de recrutare a tinerilor voluntari din orașele moldovene, Târgu Neamț și Pașcani, erau coordonate, prin intermediul lui Schneiberg, de către Comitetul regional pentru ajutorarea Spaniei republicane din Iași.

„suspecți comuniști internabili”. Ce presupunea această stigmatizare politică în scriptele autorităților? De pildă, în multe cazuri, cei care se regăseau în bazele de date ale Siguranței erau adesea arestați preventiv în preajma zilelor cu simbolistică aparte pentru formațiunile politice de stânga/extremă stângă (de ex. *1 mai* sau *7 noiembrie*) sau, în cazul mobilizării generale a Armatei, aceștia puteau fi reținuți și internați în lagăre, unde urma să li se instituie domiciliul obligatoriu. Totodată, persoanele bănuite de apartenență la mișcarea comunistă care figurau în cazierile poliției erau mult mai ușor de depistat în cazul izbucnirii unor greve sau răzmerițe social-politice. Măsurile de supraveghere întreprinse de autorități în mediile politice comuniste și legionare presupuneau operațiuni de filaj, interceptare a corespondenței, infiltrarea/ folosirea unor informatori ș.a.m.d. Bunăoară, într-unul dintre dosarele întocmite de Siguranță pe numele lui Zigmund Leibovici, se regăsesc și o serie de note informative din perioada 1932-1933 ale unor funcționari din corpul gardienilor publici din Târgu Neamț, care primiseră sarcina de a raporta Siguranței locale orice mișcare „suspectă” petrecută în preajma locuinței familiei Leibovici²⁴.

După plecarea celor cinci voluntari în Spania, autoritățile le-au interceptat corespondența și le-au confiscat scrisorile trimise familiilor din țară, în urma unor percheziții domiciliare. Poliția încerca să strângă probe materiale cu scopul de a întocmi dosare nominale prin care să dovedească faptul că aceștia au părăsit țara și s-au înrolat într-o armată străină fără a avea acordul guvernului român²⁵. Potrivit procedurii, după finalizarea dosarelor, organul de

²⁴ ANIC, Fond 95, Dosar nr. 22506/9.

²⁵ Conform prevederilor Constituției adoptate în martie 1923, intrarea „în serviciul unui Stat străin” fără „autorizarea guvernului” atrăgea în mod automat pierderea cetățeniei române (art. 32). De asemenea, Legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române stipula la art. 37: „Românul care, fără autorizarea guvernului, va intra în serviciul militar la streini sau se va alătura pe lângă vreo corporațiune militară streină va pierde calitatea de român” (art. 37). Legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române votată în ziua de 23 februarie 1924 de către cele două Camere ale Parlamentului României și publicată în *Monitorul oficial*, nr. 41 din 24 februarie 1924. Principiile generale ale modului în care se putea pierde naționalitatea au fost menținute și chiar înăsprite și după adoptarea noi Constituții din februarie 1938 (art. 9). V. în acest sens prevederile art. 40 și art. 41 din Legea nr. 86 din 16 ianuarie 1939 referitoare la dobândirea și pierderea naționalității române publicată în *Monitorul oficial*, partea I, nr. 17 din 20 ianuarie 1939 (această legea a abrogat-o pe cea din 1924). După numai câteva luni de zile, Legea nr. 86/1939 a fost modificată și completată printr-un decret-lege. De pildă, art. 41 (alin. 2) a fost extins și la cei care fugeau din țară, sustrăgându-se astfel concentrărilor regulate sau îndeplinirii serviciului militar obligatoriu: „A plecat din țară, în mod clandestin și fraudulos indiferent din ce cauză, sau a părăsit țara, pentru a se sustrage îndeplinirii serviciului militar sau oricărei alte îndatoriri în legătură cu apărarea națională”. Decretul-lege nr. 2939 din 26 iulie 1939 pentru modificarea și completarea unor dispozițiuni din legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române publicat în *Monitorul oficial*, partea I, nr. 171 din 27 iulie 1939.

poliție înainta dosarele Ministerului Justiției care, la rândul său, propunea Consiliului de Miniștri adoptarea unui *Jurnal* de ridicare a naționalității²⁶.

După aproape un an de zile de monitorizare a domiciliilor și a interceptării corespondenței familiilor voluntarilor, poliștii s-au decis să acționeze prin efectuarea unor descinderi.

Perchezițiile efectuate la adresele familiilor Schneiberg, Leibovici și Câmpeanu din Târgu Neamț au avut loc în aceeași zi (7 octombrie 1937), fiind conduse de către șeful Comisariatului de Poliție din localitate, Constantin Repca (percheziția locuinței familiei Burcă din Pașcani s-a desfășurat la data de 19 noiembrie 1937).

În urma obținerii „corpurilor delictive”, poliștii au întocmit dosarele de ridicare a naționalității pentru fiecare voluntar în parte, însă rezultatul acțiunii s-a lăsat mult timp așteptat. Abia în martie 1941, Consiliul de Miniștri a emis un *Jurnal* prin care li s-a ridicat naționalitatea română numiților Emil Schneiberg, Zigmund Leibovici (ambii decedați la acea vreme) și Constantin Câmpeanu din Târgu-Neamț.

Dintre cei cinci voluntari plecați în Spania ale căror scrisori le prezentăm mai jos, doar doi au supraviețuit conflagrației spaniole: Mihail Burcă și Constantin Câmpeanu. După 23 august 1944 se vor întoarce în țară, unde vor fi numiți în poziții importante din organigrama Ministerului Afacerilor Interne. Primul va ocupa funcțiile de șef al Direcției Generale Politice din MAI (1949-1950) și locțiitor pentru Trupe al ministrului Afacerilor Interne (1950-1952), iar cel de-al doilea de șef al Direcției Regionale a Securității Poporului Dobrogea (1948-1949) și șef Direcției Regionale a Securității Poporului Ploiești (1949-1951).

Scrisorile fraților Burcă din Pașcani

Frații Constantin și Mihail Burcă proveneau dintr-o familie de oameni simpli cu mulți copii (tatăl pensionar CFR și mama casnică), având alte trei surori (Natalia, Aurelia și Ruxanda) și doi frați (Vasile și Dumitru). Au părăsit

²⁶ În prima jumătate a lunii ianuarie 1937, Consatul român din Madrid a publicat în presa centrală spaniolă un comunicat destinat românilor care se înrolaseră voluntar într-una din cele două tabere beligerante. Astfel, guvernul român își înștiința „supușii” din Spania că înrolarea într-o armată străină este interzisă de legislația în vigoare iar încălcarea acestei dispoziții atrage în mod automat pierderea cetățeniei române. De asemenea, același comunicat preciza că guvernul român va restricționa sever călătoriile ce aveau ca destinație Spania. Aceste măsuri surveneau în urma unui acord semnat între Ministerele de Interne și Externe din România care avea ca obiectiv zădărnicierea și interzicerea plecărilor/înrolărilor voluntarilor români în armatele spaniole aflate în stare de beligeranță (Ministerul de Interne urma să transmită tuturor prefecturilor un ordin prin care să interzică eliberarea de pașapoarte celor ce intenționau să plece în Spania). *Capitala* din 8 ianuarie, 15 ianuarie și 16 ianuarie 1937.

țara în mod legal, la sfârșitul lunii noiembrie 1936, pentru a se înrola în Brigăzile Internaționale. Ei au făcut parte din primul val de voluntari români care a plecat în Spania sub pretextul unei vizite turistice în Franța. Ambii erau comuniști²⁷, membri ai Sindicatului CFR Pașcani (de orientare pro-comunistă), care refuza afilierea la Uniunea CFR (agreată de autorități) și muncitori calificați la căile ferate²⁸. În momentul părăsirii țării, Mihail era tâmplar la Atelierele CFR Pașcani, iar Constantin montator la Atelierele CFR Nicolina din Iași (aici fusese transferat de la Atelierele CFR Pașcani, în septembrie 1936). De asemenea, cei doi frați își îndepliniseră, nu cu multă vreme în urmă, serviciul militar obligatoriu, fiind lăsați la vatră cu gradul de sergent TR – octombrie 1936 (Constantin la Flotila I Aviație din Iași în 1935, iar Mihail la Regimentul 16 Dorobanți din Fălticeni). Ulterior, la sosirea în Spania, datorită experienței militare dobândite în armata română, cei doi frați vor fi numiți în fruntea a 2 plutoane de mitraliere din cadrul Batalionului 9 pendinte de Brigada a XIV-a Internațională.

Frații Burcă se aflau de o bună bucată de vreme în atenția Siguranței din Pașcani din cauza apartenenței lor la mișcarea comunistă și Sindicatul CFR Pașcani. La sfârșitul lunii noiembrie, ei trecuseră granița vestică a României cu pașapoarte valabile, îndreptându-se către Paris. Siguranța din Pașcani va semnala Bucureștiului plecarea lor în Spania abia pe 20 decembrie 1936.

După sosirea la Albacete, unde se afla Cartierul General al Brigăzilor Internaționale, cei doi frați au scris acasă (Mihail a trimis o scrisoare iar Constantin o carte poștală). Astfel, la data de 4 ianuarie 1937, Mihail Burcă îi scria tatălui său, Gheorghe Burcă din Pașcani, spunându-i că a ajuns cu bine la destinație, că e sănătos și că nu are rost să-și facă griji. Burcă își ruga părinții să-i răspundă la scrisoare pe o adresă a Brigăzilor Internaționale din Albacete (Socorro Rojo International, Alhambra A., Albacete). Neprimind niciun răspuns, Burcă a expediat pe 27 ianuarie 1937 o nouă scrisoare în care le

²⁷ Mihail Burcă fusese primit în UTCdR în 1932, iar la numai 20 de ani i-a fost încredințată funcția de secretar al organizației de partid din Pașcani (poziție pe care a ocupat-o până la plecarea în armată – decembrie 1935). Până la plecarea în armată, locuința fraților Burcă a adăpostit în numeroase rânduri materiale de propagandă, fiind totodată și locul în care s-au ținut mai multe ședințe conspirative de partid. Din punct de vedere organizatoric, celula de partid din Pașcani se subordona Comitetului regional al PCdR Iași. Comunicarea cu această structură era asigurată prin intermediul studenților Emil Schneiberg și Zigmund Leibovici, care în terminologia specifică clandestinității comuniste constituiau „legăturile superioare de partid” ale lui Mihail Burcă. În ianuarie 1934, în urma unui denunț făcut de un muncitor de la Atelierele CFR Pașcani, Mihail Burcă a fost arestat împreună cu un grup de comuniști din localitate sub acuzația că ar fi desfășurat activități politice interzise. În fața agenților Siguranței din Pașcani, Mihail Burcă nu a recunoscut nimic, polițiștii fiind nevoiți să-l elibereze după 5 zile de detenție deoarece nu reușiseră să strângă probe concludente în vederea punerii lui sub acuzare. ANIC, Fond CC al PCR-Secția cadre, Dosar B/814 (Burcă Mihail).

²⁸ „Constantin Burcă (1912-1936)”, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, nr. 6/1959, p. 100.

solicita părinților să-i trimită corespondența la adresa indicată (prima scrisoare era scrisă în germană, iar ce de-a doua în franceză; cu siguranță scrisul nu-i aparține lui Burcă, ci mai degrabă unui camarad de front). Părinții lui Burcă nu i-au răspuns la scrisori, întrucât Comisariatul de Poliție din Pașcani interceptase întreaga corespondență la Oficiul Poștal din localitate, trimițând-o mai departe, spre analiză, organului ierarhic superior – Inspectoratul Regional de Poliție din Cernăuți. La rândul său, șeful Inspectoratului, D. Zahiu, a expediat scrisorile la București însoțite de un raport în care solicita instrucțiuni asupra acestui caz. După receptarea materialului, Siguranța centrală (care funcționa în subordinea Direcției Generale a Poliției) a transmis ordinul de a se continua supravegherea și „filarea” corespondenței familiei Burcă. Pe 3 iulie 1937, Inspectoratul amintit revenea cu o informare către directorul general al Poliției în care preciza că, până la acea dată, pe adresa lui Gheorghe Burcă nu a mai sosit nicio scrisoare din Spania.

În toamna aceluiași an, Mihail Burcă a „recidivat”, trimițând în țară două noi scrisori: una pe adresa părinților săi și alta către „Ghiță” (comunistul Gheorghe Fălticeanu din conducerea celei locale de partid)²⁹.

În scrisoarea trimisă părinților (datată 20 octombrie 1937), Burcă îi înștiința că se simte bine în Spania, arătându-se nedumerit de lipsa răspunsurilor la scrisorile sale. Pare surprinzător, dar Mihail Burcă nu a menționat în niciuna din misivele trimise în țară decesul pe front al fratelui său³⁰. Situația nu este una singulară, ea regăsindu-se și în alte cazuri (vezi Emil Schneiberg), fiind justificată de omniprezența cenzurii militare spaniole care nu permitea divulgarea informațiilor referitoare la decesul combatanților pe câmpurile de luptă. Tânărul sublocotenent Constantin Burcă sucombise în noaptea de 24/25

²⁹ Gheorghe Fălticeanu (n. 10 dec. 1914, mun. Pașcani, jud. Iași) s-a angajat în 1929 la Atelierele CFR Pașcani ca ucenic, fiind admis în același an la Școala de ucenici/elevi meseriași a Ateliereilor. După absolvirea acestei școli profesionale a rămas să muncească în continuare în cadrul Ateliereilor ca lăcătuș. În 1934 a fost primit în PCdR, participând la răspândiri de manifeste și acțiuni de propagandă în rândul colegilor de serviciu. Serviciul militar l-a satisfăcut la Regimentul 8 Vânători din Cernăuți (1935-1936). După lăsarea la vatră a revenit la vechiul loc de muncă, reluând totodată legăturile cu partidul comunist. În toamna anului 1936 i s-a propus să plece în Spania, însă a refuzat deoarece s-a îmbolnăvit. În urma înrolării în Brigăzile Internaționale a unor tovarăși din celula de partid a Ateliereilor, i s-a încredințat funcția de secretar al celei, iar în cursul anului 1937 a fost numit secretar al Comitetului Județean al PCdR Baia, respectiv membru în Comitetul Regional al PCdR Iași. În iulie 1952, Fălticeanu deținea funcția de director general al Direcției planificare din Ministerul Cărnii, Laptelui și Peștelui. ANIC, Fond CC al PCR-Cancelarie (*dosare anexă*), Dosar nr. 227/1956, ff. 33-36.

³⁰ Moartea luptătorilor Constantin Burcă și Vladimir Mazepa (decedat în decembrie 1936 în luptele de la Cetatea Universitară din Madrid) a fost semnalată de publicația emigrației politice comuniste din Paris, *Gazeta românească*, care a publicat un ferpar în numărul 14/1937 (anul III). Cotidianul *Capitala* din 14 aprilie 1937 a preluat pe prima pagină anunțul *Gazetei românești* privind decesul celor doi voluntari români. Așa au aflat polițiștii români despre sfârșitul lui Burcă. Nu cunoaștem însă dacă și părinții lui Burcă au aflat despre decesul fiului lor din același organ de presă.

decembrie 1936³¹ în luptele de pe frontul din Andaluzia (la Montoro – Vila de Rio – pe malul fluviului Guadalquivir)³². Iată un scurt fragment din scrisoare:

„Vasile (nu este vorba de fratele său Vasile Burcă din Pașcani, viitor căpitan de securitate în anii '50 – n.n.) pe unde lucrează acum vreau să știu de la câtuși de puțin că nu pot să-l uit că ma ajutat foarte mult în Serviciul militar scrieți-mi când primiți ceva de la mine să știu și nu vă potriviți la demagogiile fasciste”³³.

Dacă Burcă le vorbea părinților doar despre sănătate și banalul cotidian, „tovarășului” său „Ghiță” i se lăuda cu faptele sale de arme pentru ca acesta, la rândul său, să propage/ disemineze în mediul muncitoresc justiția cauzei republicane:

„Dragă Ghiță. Află despre mine și transmite la toți muncitori că sunt bine mai bine ca înaintea sunt avansat de o lună la gradul de căpitan. Trebuie să știe toți muncitori că clasa muncitoare nu știe să bată numai cu ciocanul dar știe să lupte și cu arma contra fascismului Internațional asasin de femei și copii. Transmite la toți muncitori multe salutări. Rev. și spor la muncă. Cu drag Căpitan M. Burcă”³⁴.

Ambele scrisori au ajuns la Oficiul Poștal din Pașcani la începutul lunii noiembrie 1937. Și de această dată, polițiștii din Pașcani și-au probat vigilența, interceptându-le. Conținutul „subversiv” al scrisorii trimisă lui „Ghiță” i-a alarmat, astfel că au fost nevoiți să solicite instrucțiuni superiorilor față de modul cum trebuia tratat cazul. Prezентăm un fragment relevant din raportul comisarului-șef al Poliției din Pașcani adresat superiorului său de la Fălticeni, din care reiese nervozitatea agenților atunci când aveau de-a face cu o posibilă diseminare a ideilor antifasciste:

„Domnule Șef, Avem onoare a vă raporta că la oficiul poștal Pașcani se află o scrisoare închisă venită din Spania prin Paris, de la comunistul Mihai Burcă, adresată tatălui său Gheorghe Burcă, din acest oraș care urmează a fi înmănată acestuia. Cum însă prin filarea corespondenței făcută de noi am putut afla întreg cuprinsul ei – care după cât credem este prea ațâțător – cu onoare vă rugăm să binevoiți a dispune și a ne da ordin de urmărire dacă acea scrisoare care deocamdată este reținută la oficiul poștal poate fi înmănată adresantului sau să o ridicăm”³⁵.

³¹ „Constantin Burcă (1912-1936)”, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, nr. 6/1959, p. 99.

³² *Voluntari români în Spania 1936-1939...cit.*, p. 215.

³³ Scrisoarea semnată de Mihail Burcă pe 20 octombrie 1937 adresată părinților săi din Pașcani. ANIC, Fond 95, Dosar nr. 31188/33, f. 2.

³⁴ Scrisoarea lui Mihail Burcă către „Ghiță” din 20 octombrie 1937. ANIC, Fond 95, Dosar nr. 31188/33, f. 3. În septembrie 1937, Mihail Burcă a fost avansat la gradul de căpitan iar în decembrie 1937 a fost numit la comanda Batalionului *Djakovici* din Brigada 129 Internațională (până atunci îndeplinise funcția de comandant de companie în același batalion).

³⁵ Raportul nr. 11012 din 17 noiembrie 1937 semnat indescifrabil de către comisarul-șef al Poliției din Pașcani (în anexa raportului erau atașate și copii de pe cele două scrisori

Raportul alarmist al Poliției din Pașcani i-a determinat pe polițiștii din Fălticeni să solicite sprijinul Parchetului județului Baia în vederea eliberării unei autorizații de percheziție domiciliară. Scopul descinderii era de a identifica materiale cu „caracter subversiv” și corespondență, dar și eventuale sume de bani la locuința lui Gheorghe Burcă, provenite din Spania, care ar fi putut alimenta mișcarea comunistă locală. După obținerea autorizației (19 noiembrie 1937), Poliția din Fălticeni a trasat instrucțiuni clare asupra modului în care trebuia condusă operațiunea. Polițiștii din Pașcani urmau să permită Oficiului poștal din localitate transmiterea celor două scrisori, după care, agenții aveau să descindă la domiciliile familiei Burcă, respectiv Gheorghe Fălticeanu. Evident, la percheziția care a avut loc la familia Burcă s-a găsit scrisoarea în cauză, astfel că pe 26 noiembrie polițiștii din Pașcani raportau îndeplinirea cu succes a misiunii. Pe lângă scrisoarea descoperită „întâmplător” la domiciliul lui Gheorghe Burcă, polițiștii au mai găsit o carte poștală (trimisă din Spania de Constantin Burcă) și un cupon de mandat poștal din care reieșea că Gheorghe încasase de la fiul său suma de 8.500 lei. Polițiștii au stabilit că banii au ajuns la Pașcani prin intermediul doamnei Ida Cerchez, domiciliată pe strada Vulturi nr. 123 din București.

Scrisorile reținute de Poliția din Pașcani au constituit probele care au stat la baza deciziei de retragere a naționalității române a lui Mihail Burcă (pentru a se fi înrolat într-o armată străină, fără acordul guvernului român). Cu această ocazie, în urma investigațiilor demarate, polițiștii au identificat și modul în care cei doi frați au părăsit țara. Nefigurând în baza de date cu suspecți comuniști, la sfârșitul lunii noiembrie 1936, Chestura Poliției Orașului Iași le eliberase pașapoarte turistice, întrucât în cererea de eliberare a documentelor aceștia își exprimaseră dorința de a efectua o călătorie turistică în Franța.

În martie 1938 au avut loc mai multe descinderi la domiciliile unor comuniști, membri ai Sindicatului CFR, care lucrau la Atelierele CFR Pașcani, precum și la unii dintre cunoscuții acestora. Cu acest prilej au fost destructurate mai multe nuclee comuniste care acționau în localitate sub paravanul sindicatului încă de la începutul anilor '30. Au fost arestați 33 de suspecți iar la locuințele unora dintre ei s-au găsit materiale de propagandă/cărți și presă ilegală. În timpul procesului a ieșit la iveală și implicarea lui Mihail Burcă în organizația locală de partid.

Pe cale de consecință, prin sentința nr. 2374 din 9 noiembrie 1938, Tribunalul Militar al Corpului 4 Armată Iași i-a condamnat pe frații Constantin și Mihail Burcă – în contumacie – la 7 ani închisoare corecțională, 5 ani interdicție corecțională și 10.000 lei amendă pentru „uneltire contra ordinii

interceptate). Documentul îi era adresat șefului Comisariatului de Poliție al orașului Fălticeni. ANIC, Fond 95, Dosar nr. 31188/33, f. 14.

sociale”³⁶ (prin aceeași hotărâre judecătorească au mai fost condamnați la diferite pedepse și alți comuniști care lucraseră la Atelierele CFR Pașcani și Nicolina Iași: Ștrul Zisman, Gheorghe Fălticeanu, Dumitru Miron și Ilie Popa).

Scrisorile lui Zigmund Leibovici

La data plecării în Spania, Zigmund Leibovici din Târgu Neamț era student la Facultatea de Drept din Iași (admis în 1933) și membru în celula de conducere a UTCdR din localitatea natală, unde activa împreună cu Emil Schneiberg, cel care avea să-i fie coleg de facultate și camarad de front în Spania, după abandonarea studiilor universitare.

În februarie 1932, Zigmund Leibovici și Emil Schneiberg au fost arestați și ulterior condamnați la 6 luni închisoare (mai 1932) pentru fabricarea și răspândirea în repetate rânduri a unor manifeste comuniste în orașul Târgu Neamț (delict care intra sub incidența articolului 11 din Legea „Mârzescu”). Ambii au fost eliberați cu o lună înaintea expirării pedepselor, deoarece la recursul judecat de Curtea de Apel din Iași pe 16 iulie 1932 li s-a scăzut o lună din pedeapsă.

După eliberarea din detenție, Leibovici a fost încorporat la Regimentul 5 Călărași în vederea îndeplinirii serviciului militar obligatoriu, de unde a fost lăsat la vatră cu gradul de soldat TR (1932-1933).

Pe 11 octombrie 1936, Leibovici, deși se afla sub atenta supraveghere a Siguranței din Târgu Neamț a părăsit localitatea sub pretextul că ar avea de susținut un examen la facultate. Tânărul student se afla de o bună bucată de timp în atenția autorităților din cauza apartenenței sale la organizația de tineret comunistă, dar și ca urmare a inculpării sale într-un nou proces politic, care la acea vreme se judeca de către Consiliul de Război al Corpului 4 Armată din Iași. Leibovici era învinuit pentru că la sfârșitul lunii iulie 1935, alături de Emil Schneiberg și alți studenți uteciști, ar fi confecționat șabloane cu lozinci comuniste în vederea aplicării lor pe diferite clădiri din Iași (în acea perioadă, cei doi prieteni locuiau în Căminul studenților evrei din Iași).

În realitate, Leibovici plecase în Italia la fratele său, Lazzaro Inchilovici, medic chirurg la un spital din Pavia și simpatizant al Partidului Fascist Italian. Siguranța nu a reușit să stabilească dacă Leibovici a părăsit țara în mod legal sau clandestin. Cu o lună în urmă, Leibovici solicitase Prefecturii Județului Neamț eliberarea unui pașaport, însă cererea i-a fost refuzată din

³⁶ Sentința nr. 2374 din 9 noiembrie 1938 a Tribunalului Militar al Corpului 4 Armată. ANIC, Fond 95, Dosar nr. 31188/712, f. 52 și ANIC, Fond 96-*Procese întocmite de organele Justiției, Siguranței și Jandarmeriei pentru comuniști, militanți ai mișcării muncitorești și ai organizațiilor de masă revoluționare, 1917-1944*, Dosar nr. 2473, f. 371.

cauza problemelor sale cu justiția³⁷. După sosirea la destinație, Inchilovici a trimis tatălui său o telegramă (20 octombrie 1936) prin care îl înștiința că fratele său a sosit cu bine și că nu aveau niciun motiv de îngrijorare (Leibovici nu i-a spus nici tatălui și nici fratelui său mai mare adevăratul scop al părăsirii țării; i-a mințit, spunându-le că pleacă la Paris ca să-și continue studiile universitare, în țară nemaiputând rămâne din cauza procesului politic pe care-l avea pe rolul instanței militare ieșene). Bineînțeles, telegrama a fost interceptată de Poliția din Târgu Neamț, care, cu această ocazie a aflat de fuga sa. După 8 zile petrecute la Pavia, Leibovici a plecat la Paris cu sprijinul fratelui său. Pe 28 octombrie, medicul Inchilovici a trimis părinților săi o epistolă în care le spunea să nu-și facă griji în privința lui „Zigu”, întrucât i-a asigurat o găzduire corespunzătoare și i-a netezit drumul către Capitala Franței. De asemenea, în scrisoare, Inchilovici se arăta dezamăgit de faptul că fratele său era încă un adept al comunismului:

„Deși aş fi vrut să-l ştiu vindecat de acele idei care nu ştiu ce o să-i mai aducă. Eu l-am rugat numai să fie liniştit acolo unde se duce pentru ca pe urmă să mai vie pe la mine. Din partea-mi am făcut tot ce mi-a fost posibil pentru a-l ajuta şi cu multă plăcere”³⁸.

Ajuns la Paris (noiembrie 1936), Zigmund Leibovici a trimis de îndată o scrisoare părinților săi din Târgu Neamț, spunându-le cât de bine a fost primit de fratele său și cât de mult l-a ajutat acesta în continuarea călătoriei către Paris. În continuarea misivei, Zigmund se arăta la rândul său dezamăgit de opțiunile politice ale fratelui său:

„Ne-am înțeles bine afară de politică unde nu ne înțelegem după cum e și natural – e mai fascist ca Mussolini”³⁹.

În aceeași lună, Zigmund a trimis acasă o nouă scrisoare în care se plângea de absența unui „pașaport de trecere” și a unei „cărți de lucru”, fiind îngrijorat de modul în care erau tratați străinii din Franța. Zigmund relata despre frecvențele razii întreprinse de autoritățile franceze în vederea depistării străinilor care nu dețineau acte de ședere în regulă⁴⁰. Pentru a evita o posibilă

³⁷ Raportul nr. 11550 din 26 octombrie 1936 semnat de șeful Comisariatului de Poliție Târgu Neamț, Constantin Repca. Documentul îi era destinat șefului Poliției Orașului Piatra Neamț ANIC, Fond 95, Dosar nr. 22506/236, f. 8.

³⁸ Scrisoare trimisă de Lazzaro Inchilovici părinților săi din Târgu Neamț (28 octombrie 1936). *Ibidem*, Dosar 22506/9, fv. 71.

³⁹ Scrisoarea lui Zigmund Leibovici către părinții săi (noiembrie 1936). Scrisoarea fusese trimisă de pe adresa gazdei sale provizorii, doamna Elvira Rodiguët, 40 Avenue Foch, Parc Saint Mour (Seine). ANIC, Fond 95, Dosar 22506, fv. 6.

⁴⁰ Descinderile erau urmate adesea de numeroase expulzări. Franța aderase la politica de neintervenție, închizând granița cu Spania încă din luna august 1936 și, la fel ca multe alte

expulzare, Zigmund le-a scris părinților săi că a decis să plece în „legiunea tehnică și administrativă spaniolă” aflată în căutare de personal calificat pentru front, exprimându-și speranța ca în cazul unei victorii a guvernamentalilor situația sa materială s-ar fi putut îmbunătăți simțitor. Zigmund le promitea că se va întoarce la Paris de îndată ce legislația franceză privitoare la imigrație îi va fi favorabilă și le recomanda să aibă încredere în el. Cu alte cuvinte, prin formulări ambigue, Zigmund încerca să atenueze pe cât posibil șocul unei asemenea vești. El încerca să le insuflă încredere și liniște sufletească părinților săi, prezentându-le decizia sa ca și cum aceasta ar fi fost singura opțiune rațională, având în vedere situația extremă în care se afla. În Capitala Franței nu mai putea rămâne din cauza actelor de ședere, iar în țară nu se putea întoarce pentru că ar fi fost în mod sigur condamnat în procesul de la Iași:

„Mai știu că D-vstră înțelegeți că sunt unele momente decisive în viața unui om pe care dacă le lași să treacă, îți pare pe urmă rău. Vreau să cred că am făcut bine făcând acest pas și vreau ca D-vstră să înțelegeți seriozitatea lui și faptul că voi putea astfel să-mi aranjez situația. De altfel nu sunt singurul. Sunt sute de emigranți care fac același lucru în treacăt fie zis Lică s-a oferit și el la rândul lui pt. Abisinia, dar nu i s-a primit oferta din cauza slujbei ce are. Vreau să spun că și el a întrezărit pentru el această posibilitate – de ce n-ar exista și pentru mine? (Z. Leibovici făcea referire la fratele său, Lazzaro Inchilovici, care încercase să se înroleze voluntar în armata italiană aflată în plină expansiune în Abisinia – n.n.). Cu toții sperăm în existența unor zile mai bune”⁴¹.

Desigur, decizia de a pleca în Spania fusese luată cu mult timp înaintea sosirii sale în Occident, însă Leibovici realiza ce durere sufletească le-ar fi provocat părinților săi dacă le-ar fi dezvăluit din timp hotărârea sa.

După șocul produs de decizia lui Leibovici de a pleca pe front în Spania, părinții acestuia vor trece printr-un alt moment de cumpănă. În prima jumătate a anului 1937, presa de dreapta anunța că voluntarul Zigmund Leibovici din Târgu Neamț și-a pierdut viața în luptele din Spania. Știrea macabră, reprodusă ulterior și de alte gazete⁴², avea să fie dezmințită de Iuju Schneiberg⁴³, fratele lui Emil Schneiberg, care pe 30 ianuarie 1937 a scris

state europene care adoptaseră o postură neutră, avea o poziție intransigentă față de mulți dintre străinii suspectați că ar dori să treacă frontiera ilegal în Spania.

⁴¹ ANIC, Fond 95, Dosar 22506, ff. 8-9.

⁴² Pe 16 aprilie 1937, cotidianul *Capitala* prelua o informație apărută în *Gazeta românească* (anul III, nr. 14/1937) în care era dezmințită știrea publicată de „ziarele reacționare” potrivit căreia Zigmund Leibovici ar fi decedat în luptele pentru apărarea Madridului. În acest sens, *Gazeta românească*, citată de *Capitala*, titra un fragment dintr-o scrisoare trimisă de Zigmund Leibovici din Spania: „Ziarele reacționare publică între alte minciuni știrea că ași fi murit. În ciuda lor, sunt sănătos tun!”. Vezi *Capitala* din 16 aprilie 1937.

⁴³ Din cauza problemelor cu justiția, Iuju Schneiberg (n. 20 sept. 1917, mun. Târgu Neamț, jud. Neamț), fratele lui Emil Schneiberg, a plecat la rândul lui la Paris în decembrie 1936 cu scopul de a trece în Spania și de a se înrola în Brigăzile Internaționale. După decesul pe câmpul de luptă al lui Emil Schneiberg (februarie 1937), Iuju Schneiberg se va întoarce în

familiei lui Leibovici. În scrisoarea trimisă de la Paris, Iuju îi asigura pe părinții prietenului său că „totul este o fantezie a gazetelor românești”, întrucât fusese informat de către un invalid de război, sosit de curând la Paris din Spania, că Zigmund Leibovici trăiește. Înainte de a părăsi Peninsula Iberică, acesta verificase personal toate registrele străinilor decedați iar numele lui Zigmund Leibovici nu figura în ele. Iuju le promitea soților Leibovici că îi va scrie lui „Zigu”, de îndată ce timpul îi va permite, o depeșă prin care îl va ruga să trimită de veste acasă pentru a lămurii întreaga poveste⁴⁴. Într-adevăr, după ce a auzit de știrea morții sale apărută în presa română, Leibovici le-a scris părinților săi pe 17 februarie 1937, spunându-le că este perfect sănătos și că s-a bucurat de fiecare dată când a primit scrisori de la ei (părinții i-au răspuns la scrisori pe adresele din Paris ale unei anumite doamne Elvira și unui anumit domn Moscovici). De asemenea, Leibovici își ruga părinții să-i traducă în limba franceză și să-i legalizeze toate diplomele de studii pentru ca apoi să i le trimită la Paris⁴⁵.

În perioada 28 februarie-17 iulie 1937, Leibovici a mai trimis acasă – via Paris – câteva scrisori. Misivele reflectă o atitudine entuziastă, o nostalgie naturală după plaiurile natale, încredere debordantă în victoria taberei republicanilor și o bucurie nețărmată pentru oportunitatea ce i se ivise de a învăța franceza, germana și spaniola. Leibovici îi ruga să nu-i trimită absolut nimic, cu excepția unui singur lucru: să expedieze pe adresa familiei Moscovici din Paris un colet cu tutun românesc, căruia îi ducea dorul. Din corespondența cu familia sa reiese că tânărul student din micul orașel moldovean era fascinat de peisajele și priveliștea orașelor spaniole (într-o scrisoare din 12 martie,

țară în primăvara anului 1937, stabilindu-și domiciliul provizoriu în București la fratele său, avocatul Aurel Schneiberg. Potrivit unui proces-verbal întocmit pe 19 octombrie 1937, șeful Comisariatului de poliție din Târgu Neamț, Constantin Repca, preciza că Iuju Schneiberg s-a înapoiat în țară prin punctul de frontieră Jimbolia, la data de 4 mai 1937. Acestuia nu i s-a permis înrolarea în Brigăzile Internaționale, întrucât nu îndeplinise serviciul militar, neavând astfel niciun fel de experiență militară. ANIC, Fond 95, Dosar nr. 36565/244, f. 90. Este foarte probabil ca interdicția de a pleca în Spania să fi venit din partea conducerii comuniste a emigrației politice românești din Paris, care a considerat că acesta era mult prea tânăr pentru a pleca pe front iar fără pregătire militară minimală ar fi fost potențială „carne de tun”. Iuju va reveni la Paris în cursul lunii februarie 1939. Ulterior, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 3.422 din 17 noiembrie 1939, lui Iuju Schneiberg i s-a retras naționalitatea română pentru că a părăsit țara în mod clandestin, sustrăgându-se îndeplinirii „serviciului militar, sau altor îndatoriri în legătură cu apărarea națională”. Jurnalul nr. 3.422 adoptat în ședința Consiliului de Miniștri din 17 noiembrie 1939 publicat în *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 270 din 21 noiembrie 1939.

⁴⁴ crisoare trimisă de Iuju Scheinberg din Paris (30 ianuarie 1937). ANIC, Fond 95, Dosar 22506, f. 10.

⁴⁵ Scrisoare trimisă din Spania, via Paris, semnată de Zigmund Leibovici (17 februarie 1937). ANIC, Fond 95, Dosar 22506, f. 13.

Leibovici vorbea pe larg despre frumusețile unui oraș spaniol, căruia însă nu-i putea da numele din cauza cenzurii militare).

Într-o altă misivă, scrisă de această dată dintr-un bunker pe care îl botezaseră în germană „Villa Bomben – Siecher” (localitate neprecizată din cauza cenzurii), Leibovici se arăta din nou ironic la adresa publicațiilor românești care anunțaseră decesul său și, într-un spirit de glumă, amintea și de victimele sale din tabăra inamică pe care le produsese în timpul luptelor:

„Am citit lista morților și răniților. Un român venit acum la noi mi-a spus că în țară am murit de vreo cinci ori, dar după cum vedeți până în prezent dracul a refuzat să mă ia, deși poate am dat dracului pe mulți alții. Sunt sănătos tun”⁴⁶.

În câteva din plicurile în care se aflau scrisorile, părinții lui Leibovici au găsit și patru fotografii pe care acesta le realizase cu un aparat foto primit în dar de la fratele său din Italia: două instantanee îl înfățișează alături de calul său „Balaur”, un altul printre ruinele unui orașel proaspăt cucerit de trupele guvernamentale, iar cel de-al patrulea ni-l prezintă pe tânărul din Târgu Neamț alături de doi camarazi de front. Din nefericire, cele patru fotografii sunt singurele care s-au păstrat, restul dimpreună cu aparatul foto, fiind pierdute de Leibovici în timpul ofensivei republicane de la Brunete (iulie 1937).

Penultimul răvaș trimis în țară de Zigmund Leibovici este datat 4 iulie 1937. La acel moment, el și unitatea sa se aflau într-o stațiune de lux situată în munți, acolo unde fuseseră trimiși pentru refacere după luni de zile petrecute pe front. „Eroul” nostru și camarazii săi se odihneau într-una din vilele care, potrivit lui Leibovici, ar fi aparținut în trecut „boierilor” din Madrid. Scrisoarea ne relevă o priveliște superbă: în fața vilei se găsea o terasă circulară care se întindea până la buza unui munte iar în spatele ei se aflau un parc și o plajă de nisip amplasată pe marginea unui râu. Rândurile scrise de Leibovici reflectă bucuria sa și a grupului din care făcea parte pentru fiecare clipă petrecută în această stațiune de odihnă. Chiar dacă nu dispuneau de hrană din belșug, militarii se relaxau zilnic la soare în hamacuri, citind, ascultând muzică la radio sau cântând la chitare. În finalul scrisorii, Leibovici le spunea părinților săi că nu are nicio veste despre prietenul său, Emil Schneiberg, pe care nu-l văzuse deloc în Spania. Așadar, Leibovici nu era la curent cu decesul prietenului său survenit la sfârșitul lunii februarie în timpul bătăliei de la Jarama, în cursul căreia Schneiberg preluase în mod eroic comanda Batalionului „6 Februarie” (format în principal din voluntari francezi și belgieni)⁴⁷. În privința moralului, Leibovici era la fel de determinat și de convins de justetea *Cauzei* pentru care lupta:

⁴⁶ Scrisoare din 16 iunie 1937. *Ibidem*, ff. 19-23.

⁴⁷ *Voluntari români în Spania 1936-1939...cit.*, pp. 217-218.

Mai avem doar destulă treabă aici – nici nu mă gândesc să-mi iau câmpii de aici – cum bine a spus Lică Roz. (diminutiv atribuit fratelui său mai mare, Inchilovici Lazzaro)⁴⁸

Zigmund Leibovici avea să moară la câteva săptămâni distanță de la scrierea acestor rânduri.

Utecistul David Iancu, proaspăt absolvent al Facultății de medicină din Iași (1936) și proprietar al unui cabinet medical în Pașcani, a părăsit țara cu un pașaport legal în aprilie 1937 pentru a se înrola în Serviciul sanitar al Brigăzilor Internaționale. El s-a aflat în preajma lui Zigmund Leibovici în ultimele sale zile de viață. În iulie 1937, David fusese repartizat ca medic chirurg la Centrul de triaj (post de primire și evacuare) al Corpului 18 Armată, respectiv pe frontul de la Brunete⁴⁹. După ce a îngrijit sute de răniți, dr. Iancu a solicitat să fie trimis în linia întâi a Batalionului 1 din Brigada a 13-a Internațională „Ceapaev”, pendinte de Corpul sus-amintit (unitatea era formată din 4 batalioane în care luptau nemți, austrieci, spanioli și câțiva răzleți de alte naționalități, printre care și Zigmund Leibovici și Iancu Zilberman), acolo unde se dădeau lupte grele. În zona de operații a batalionului, medicul Iancu i-a întâlnit pe tinerii săi coreligionari, Iancu Zilberman și Zigmund Leibovici. În iulie 1937, batalionul se afla angajat în luptă în preajma unui deal în vârful căruia se afla Castelul Romanillos, zbatându-se să iasă din încercuirea unor unități naționaliste formate din mauri (la acea dată, Brigada a 13-a Internațională „Ceapaev” lua parte la marea ofensivă republicană de la Brunete, declanșată pe 7 iulie 1937). Dr. Iancu îngrijea și opera răniții la postul sanitar al Brigăzii a 13-a, care se afla la poalele dealului, iar în momentul declanșării luptelor pentru cucerirea castelului s-a îndreptat către vârful dealului unde aveau loc cele mai crâncene înclășări. Acolo l-a văzut pentru ultima oară pe Leibovici:

„Un alt caz de eroism a fost cel al altui voluntar din România, Zigu Leibovici (el făcea parte din statul-major al batalionului). Într-o zi, ni s-a comunicat că inamicul, profitând de lipsa de continuitate a frontului, făcuse o breșă și încerca să pătrundă în dispozitivul nostru de apărare. Leibovici, în fruntea unei grupe de voluntari de la comanda batalionului, a plecat în grabă să respingă atacul și a reușit să alunge inamicul și să închidă breșa. În această acțiune el a fost rănit. L-am îngrijit și am încercat să-l evacuez la spital, dar el a refuzat, considerând că, în situația grea în care ne aflam, nu-și poate permite să plece la spital. Cu mare greutate am reușit, în ziua următoare, să obțin ca el să fie obligat să plece la spital. În spital însă, cu tot tratamentul la care a fost supus, a făcut o septicemie, care i-a produs moartea”⁵⁰.

⁴⁸ Scrisoare din 4 iulie 1937. ANIC, Fond 95, Dosar 22506, ff. 26-27.

⁴⁹ Mărturia medicului David Iancu depusă la Institutul de Istorie a PMR în iunie 1956. ANIC, Colecția 60, Dosar nr. 96, ff. 23-28.

⁵⁰ Dr. David Iancu, *Nouă ani medic pe front 1937-1945. Memorii. Spania – China*, Ed. Vitruviu, București, 2008, pp. 36-37.

Vestea morții lui Zigmund Leibovici a ajuns după ceva vreme și la urechile polițiștilor din Târgu Neamț. Pe 3 decembrie 1937, șeful Comisariatului de Poliție din Târgu Neamț își informa superiorii că „din informațiile pe care le posedă” la acea dată, Zigmund Leibovici ar fi decedat pe front în Spania. În cursul anilor 1938 și 1939, Cabinetul 3 Instrucție de pe lângă Tribunalului Militar al Corpului 4 Armată din Iași⁵¹ și Chestura de Poliție a Municipiului Iași au solicitat în mai multe rânduri arestarea și aducerea acuzaților Zigmund Leibovici și Emil Scheinberg în fața magistraților militari pentru a fi judecați în cauza rămasă pe rolul instanței din 1935. De fiecare dată, polițiștii din Târgu Neamț au răspuns că, potrivit informațiilor deținute de ei, aceștia decedaseră în timpul luptelor din Spania în cursul anului 1937.

La fel ca în cazul fraților Burcă, scrisorile trimise de Zigmund Leibovici erau considerate probe incriminatoare strânse de Siguranță în vederea retragerii naționalității române.

Misivele și fotografiile trimise de Zigmund Leibovici părinților săi fuseseră ridicate de Siguranță de la domiciliul familiei Leibovici în urma unei percheziții care a avut loc în ziua de 7 octombrie 1937. Descinderea a fost efectuată de Comisariatul de Poliție din Târgu Neamț în baza unei autorizații emise de Tribunalul Neamț⁵². După finalizarea percheziției și ridicarea „corpurilor delict”, Calman Leibovici a fost chemat la Comisariat pentru audieri. În declarația dată în fața anchetatorilor, tatăl lui Leibovici a confirmat plecarea în Spania a fiului său în urmă cu un an, spunându-le că, inițial, Leibovici îl asigurase că pleacă la Paris pentru continuarea studiilor (același motiv fusese invocat de Zigmund și în cererea pentru eliberarea pașaportului). Acesta i-ar mai fi spus că în România nu mai putea rămâne din cauza problemelor pe care le avea cu justiția și a presiunii pe care autoritățile o exercitau asupra sa din cauza convingerilor politice. Conform mărturiei lui Calman Leibovici, la momentul plecării fiul său avea „moralul zdruncinat”, stare sufletească prin care avea să treacă și el, alături de soția sa, în clipa în care a aflat de decizia lui de a pleca în Spania (noiembrie 1936):

„Se înțelege că noi părinții am rămas înmărmuriți știind că sa cheltuit atât pentru educarea lui, că e fiul cel mai mic și se duce deja la moarte sigură. Dar ne-am resemnat”⁵³.

⁵¹ În mai 1937, odată cu intrarea în vigoare a unui nou *Cod al Justiției Militare*, Consiliile de Război au fost transformate în Tribunale Militare.

⁵² Proces-verbal din 7 octombrie 1937 întocmit la domiciliul familiei Leibovici din Târgu Neamț, Șoseaua Ștefan cel Mare (pe aceeași stradă locuia și familia Schneiberg). Documentul este semnat de șeful Comisariatului de Poliție Târgu Neamț, Constantin Repca, și de către agentul de Siguranță, Gheorghe Negoită. ANIC, Fond 95, Dosar 22506, ff. 3-4.

⁵³ Declarația lui Calman I. Leibovici data la Comisariatul de Poliție Târgu Neamț în ziua de 7 octombrie 1937. *Ibidem*, fv. 5. Calman Leibovici avea o instrucție școlară primară (absolvise 4 clase) și era proprietarul unei geamgerii în Târgu Neamț.

Scrisorile lui Emil Schneiberg

Emil Schneiberg provenea dintr-o familie evreiască numeroasă cu 6 copii, tatăl său fiind comerciant, proprietar al unei prăvălii din Târgu Neamț. La începutul anilor '30, Schneiberg era liderul organizației locale a UTCdR din Târgu Neamț, pe care o fondase împreună cu prietenul său, Zigmund Leibovici. În februarie 1932, cei doi „tovarăși” au fost arestați și deferiți Tribunalului Județului Neamț spre a fi judecați pentru că ar fi desfășurat „activitate subversivă” (inițiaseră acțiuni de propagandă politică printre muncitorii din fabrici, răspândiseră manifeste și întemeiaseră mai multe nuclee comuniste). În mai 1932, în baza articolului 11 din „Legea Mârzescu”, instanța i-a condamnat la 6 luni închisoare, însă în urma judecării recursului (16 iulie 1932), Curtea de Apel din Iași le-a scăzut o lună din pedeapsă, rămânând să execute restul de 5 luni. După eliberarea din închisoare, Schneiberg și-a reluat activitățile politice ilegale la Iași, unde urma cursurile Facultății de Drept⁵⁴. Pe cale de consecință, în decembrie 1933, a fost din nou reținut pentru câteva zile de Chestura de Poliție a Municipiului, însă din lipsă de probe a fost pus în libertate.

O nouă reținere s-a produs în august 1935, atunci când a fost „săltat” împreună cu un grup de tineri uteciști din Iași, printre care și Zigmund Leibovici, pentru confecționarea unor șabloane cu lozinci comuniste. Schneiberg a fost eliberat după câteva zile, însă procurorii militari i-au pus pe toți sub acuzare pentru săvârșirea unor delictes la „Legea Mârzescu”. Ancheta și întocmirea rechizitoriului au continuat cu inculpații aflați în stare de libertate. După eliberare, Schneiberg va fi încorporat la Regimentul 15 Infanterie din Piatra Neamț, fiind lăsat la vatră cu gradul de fruntaș TR în octombrie 1936 (în aceeași perioadă și la aceeași unitate și-a satisfăcut serviciul militar și prietenul său, Constantin Câmpeanu, fost activist în organizația locală Târgu Neamț a UTCdR, cu care de altfel se va pregăti în vederea călătoriei către Spania).

Pe 5 decembrie 1936, după plecarea fraților Constantin și Mihail Burcă prin punctul de frontieră Jimbolia, Schneiberg va părăsi țara în mod legal. Pașaportul îi fusese eliberat de Prefectura Poliției Capitalei (noiembrie 1936) pe o durată de 6 luni, în urma solicitării acestuia de a pleca la Paris pentru continuarea studiilor. Fratele lui Emil, avocatul Aurel Schneiberg, și Basil Sepeanu (tatăl viitorului locotenent colonel de Securitate din anii '50, Tudor Sepeanu), fuseseră însărcinați (contra cost) de conducerea PCdR să se ocupe de procurarea pașapoartelor voluntarilor (pentru aceste servicii, cei doi avocați primeau substanțiale sume de bani). Ca și în cazul prietenului său, Zigmund Leibovici, Schneiberg nu le-a spus nimic părinților săi despre adevărata destinație⁵⁵. Acestora le-a declarat că pleacă la sora sa din Paris, Mara Roland, pentru continuarea studiilor universitare.

⁵⁴ În perioada 1933-1936 a urmat cursurile Facultății de Drept din Iași.

⁵⁵ ANIC, Fond 95, Dosar nr. 22508/41987, f. 11-14.

În ziua în care polițiștii au descins la locuința familiei Leibovici – 7 octombrie 1937 – a avut loc și percheziționarea casei familiei Schneiberg (ambele familii locuiau pe Șoseaua Ștefan cel Mare din Târgu Neamț). Și aici polițiștii căutau același tip de probe în vederea retragerii naționalității române, deoarece Emil Schneiberg nu obținuse acordul guvernului român pentru a se înrola într-o armată străină.

La cercetările efectuate de Comisariatul de Poliție din Târgu Neamț în baza unei autorizații emise de Tribunalul Neamț, nu s-a descoperit decât o scrisoare din 7 iulie 1937 expediată de sora lui Emil, Mara Roland, care la acea dată era căsătorită cu un anume Paul Roland, având domiciliul în Paris. Pentru a aduna cât mai multe dovezi în vederea constituirii probatoriului pentru retragerea naționalității, polițiștii au fost nevoiți să conexeze la dosarul cauzei câteva scrisori descoperite la domiciliul familiei Leibovici. Acestea fuseseră scrise pe adresa lui Calman Leibovici de către misteriosul „domn Moscovici” din Paris. Într-una din misive, „domnul Moscovici”, cel care intermedia corespondența lui Zigmund Leibovici cu familia sa din România, l-a menționat și pe prietenul lui Leibovici, Emil Schneiberg, care până la data prematurului său deces nu a apucat să trimită decât o carte poștală pe adresa familiei Leibovici. „Domnul Moscovici” scria că nu are nicio informație referitoare la el.

Mara Roland le transmitea părinților săi să nu se învinovățească cu nimic, deoarece nici ea nu a știut nimic de hotărârea lui Emil de a se înrola în Brigăzile Internaționale. Decizia acestuia era de nestrămutat și nimeni nu l-ar fi putut convinge să renunțe la ea:

„În privința lui Emil ce vreau să-ți spun. Nici eu nu știu nimic. Ți-am ascuns cât ai fost aici cât te-ai fi turmentat. El era hotărât nimeni și nimic nu-l putea împiedica⁵⁶.”

După efectuarea percheziției domiciliare, Calman Leibovici și Iancu Schneiberg au fost chemați la poliție pentru declarații. Dacă Iancu Schneiberg a declarat că nu știe nimic despre fiul său, în schimb, Calman Leibovici le-a spus polițiștilor că, în opinia sa, Emil Schneiberg este mort. Afirmatia se baza pe o scrisoare trimisă de Zigmund din care reieșea, printre rânduri, că acesta ar fi decedat în Spania. Calman Leibovici a preferat să-i ascundă familiei Schneiberg această veste teribilă, întrucât nu era foarte sigur de autenticitatea ei și nu ar fi dorit să le priciunuiască soților Schneiberg o traumă⁵⁷.

Emil Schneiberg și-a pierdut viața în luptele de la Jarama. La începutul lunii februarie 1937, forțele naționaliste au declanșat o nouă ofensivă de cucerire a Madridului, atacând furibund în acest sector de front. Pavel Kleinman

⁵⁶ Scrisoare din 7 iulie 1937 semnată de Mara Rolland, fostă Schneiberg. *Ibidem*, Dosar nr. 22508, ff. 13-14.

⁵⁷ Declarație dată de Calman Leibovici la Comisariatul de Poliție Târgu Neamț (7 octombrie 1937). ANIC, Fond 95, 22508, f. 3.

(șef al Direcției Generale a Miliției între 1949-1952 sub numele de Pavel Cristescu) a luat parte la aceste lupte alături de Batalionul *Dimitrov* din cadrul Brigăzii a 15-a Internaționale. Pe 7 februarie, unitatea sa a fost adusă în pripă pe front, fiind amplasată în stânga Batalionului „6 Februarie” din care făcea parte și Emil Schneiberg. Iată cum își amintește Kleinman de moartea lui Schneiberg:

„La stânga noastră, era batalionul franco-belgian, în sânul căruia se găsea un singur român, tov. Schneiberg Emil, student din Iași și activist al Partidului Comunist. Cu gradul de sergent, venit pe front în a doua jumătate a zilei, dânsul a fost numit comandant al acestui batalion francez, pe care a reușit să-l comande timp de circa 24 de ore. A doua zi, a căzut eroic tov. Schneiberg Emil, căruia tov. spanioli, în cetatea universitară (este vorba de campusul Cetatea Universitară din Madrid – n.n.), alături de toți ceilalți studenți spanioli și străini căzuți pentru apărarea Spaniei republicane, i-au ridicat un monument cu o placă de marmură și primul pe această placă era înscris numele tov. Schneiberg Emil, student român”⁵⁸.

Așa cum am arătat mai sus, la data părăsirii țării, procesul studenților Schneiberg și Leibovici se afla în curs de judecată la Consiliul de Război al Corpului 4 Armată din Iași. Pe parcursul anilor 1938 și 1939, Cabinetul 3 Instrucție de pe lângă Tribunalul Militar al Corpului 4 Armată din Iași a solicitat în mai multe rânduri polițiștilor din Târgu Neamț aducerea celor doi sub stare de arest la Iași, în vederea punerii lor sub acuzare. Comisariatul local de poliție a răspuns de fiecare dată că se află în imposibilitatea executării ordinului și că potrivit informațiilor deținute de ei, tinerii decedaseră pe front în Spania.

Scrisorile lui Constantin Câmpeanu

La data izbucnirii rebeliunii din Spania, Constantin Câmpeanu își îndeplinea serviciul militar obligatoriu la Regimentul 15 Infanterie din Piatra Neamț, fiind coleg de arme cu Emil Schneiberg cu care domicilia pe aceeași stradă din Târgu-Neamț – Ștefan cel Mare (pe aceeași arteră locuia și prietenul lor, Zigmund Leibovici). După lăsarea la vatră⁵⁹ – octombrie 1936 – Câmpeanu s-a întâlnit cu frații Burcă și, la propunerea lui Emil Schneiberg (legătura superioară de partid), au hotărât să plece cu toții în Spania. După lăsarea la vatră, Câmpeanu nu s-a mai întors la Atelierele CFR Pașcani, acolo unde lucra ca ajustor calificat⁶⁰. Deși se afla sub supravegherea autorităților locale din cauza afilierii sale la celula comunistă a Atelierelelor (al cărei secretar era la acea dată muncitorul Gheorghe Filip), Siguranța din Pașcani nu a beneficiat de nicio

⁵⁸ Declarația lui Pavel Cristescu dată la Institutul de Istorie a PMR în ziua de 17 iunie 1956. ANIC, Colecția 60, Dosar nr. 96, f. 194.

⁵⁹ A fost lăsat la vatră cu gradul militar de caporal T.R. specialitatea mitraliere.

⁶⁰ *Voluntari români în Spania 1936-1939...cit.*, p. 282.

informație referitoare la pregătirile pe care Câmpeanu și prietenii săi le făceau în vederea părăsirii țării.

Câmpeanu a fost ultimul din acest grup care a trecut granița legal (decembrie 1936), cu ajutorul unui pașaport eliberat de Prefectura Poliției Capitalei⁶¹. Ca și în cazul prietenilor săi, consemnul stabilit de partid nu i-a permis lui Câmpeanu să-și înștiințeze familia de hotărârea sa.

Ajuns la Paris, Câmpeanu trimite la data de 20 decembrie 1936 o primă scrisoare în care își roagă părinții să-l ierte pentru „pasul” făcut, spunându-le că, din păcate, nu le poate da prea multe explicații în această privință:

⁶¹ În urma refuzului Prefecturii județului Neamț de a-i elibera un pașaport turistic, motivat de prezența sa pe lista de suspecți comuniști, la începutul lunii decembrie, Câmpeanu a plecat în Capitală pentru a-și procura un pașaport. La București s-a cazat provizoriu la un unchi de-al său (plutonierul de jandarmi Simion Teodor, domiciliat în Aleea Tonola nr. 8) pe care l-a rugat să-l găzduiască timp de câteva zile. Acestuia i-a spus că a venit la București pentru a solicita organelor de poliție eliberarea unor acte de identitate. Câmpeanu i-a ascuns rudei sale adevăratul motiv pentru care venise în București. Dar cum a obținut Câmpeanu un pașaport legal într-un timp atât de scurt? La începutul lunii ianuarie 1937, conducerea Siguranței a ordonat o anchetă care urma să lămurească modul în care Câmpeanu a obținut pașaportul. O bogată corespondență purtată între structurile polițienești din Pașcani, Târgu-Neamț și Prefectura Poliției Capitalei, a fost purtată cu această ocazie. Investigațiile au stabilit că tânărul comunist din Târgu-Neamț a obținut pașaportul cu ajutorul a două avocate din București, Raisa Cotler și Netty Becker. Acestea au fost chemate la Prefectura bucureșteană, unde au fost rugate să dea două declarații. Astfel, Cotler a mărturisit că nu-l cunoștea pe tânărul Câmpeanu și că acesta s-a prezentat la locul său de muncă, întrebând-o dacă îi poate mijloci obținerea unui pașaport cu ajutorul actelor pe care le poseda: livretul militar, certificatul de naționalitate eliberat de Primăria din Târgu-Neamț și o declarație prin care preciza că domiciliază în Aleea Tonola din București. Ulterior, Raisa Cotler a rugat-o pe colega sa, avocata Netty Becker, să se ocupe de depunerea actelor la Prefectură, întrucât în acea zi era ocupată cu alte treburi. Aceasta a luat cererea și actele personale ale lui Câmpeanu și s-a dus să le depună la Prefectura Poliției Capitalei. Potrivit mărturiei avocatei Becker, actele nu au fost lăsate la registratură, ci a mers direct la chestorul Vasile Parisianu care a avizat favorabil demersul printr-o rezoluție pusă pe cererea semnată de Câmpeanu. După părăsirea biroului chestorului, avocata a depus actele și timbrele fiscale aferente la Biroul de pașapoarte al Prefecturii. Pentru acest serviciu, Câmpeanu i-a achitat avocatei Cotler un onorariu de 2.500 lei (fără taxe), din care mai mult de jumătate i-au revenit colegei sale, Netty Becker. Nefigurând în baza de date cu suspecți comuniști, Prefectura Poliției Capitalei i-a eliberat pașaportul lui Câmpeanu la data de 9 decembrie 1936. Potrivit declarațiilor celor două avocate, niciuna dintre ele nu-l cunoștea pe Câmpeanu. Din dosarele consultate nu reiese cine i-a recomandat-o lui Câmpeanu pe avocata Raisa Cotler, care, așa cum precizează mărturiile menționate, avea conexiuni solide la vârful Prefecturii Poliției Capitalei, însă știm cu siguranță că aceasta era o „tovarășă de drum” a comuniștilor, fiind implicată în activitățile de strângere de fonduri ale Ajutorului Roșu din România. ANIC, Fond 50-*Documente elaborate de organele represive despre activitatea Partidului Comunist Român și a organizațiilor de masă revoluționare, 1917-1948*, Dosar nr. 1326, ff. 540-543. ANIC, Fond 95, Dosar nr. 38 (Goldstein Dori), f. 55.

„Scumpii mei. Primul lucru ce-l fac e să mă ertați de pasul care l-am făcut din anumite motive care nu le pot să le spun. Stau în Paris o săptămână și de aici plec într-un oraș de lângă Paris. Eu sunt sănătos o duc bine sunt chiar fericit că am văzut locuri f. frumoase să numi aveți grijă mie deloc”⁶².

În continuare epistolei, „Costică” își ruga părinții să meargă la Pașcani pentru a-i achita suma de 800 de lei doamnei Ecaterina Ciopraga al cărui chiriaș fusese, iar la întoarcere să-i aducă la Târgu-Neamț toate hainele pe care le lăsase la Pașcani (tot în casa Ecaterinei Ciopraga locuia cu chirie și Mihail Burcă).

Următoarele trei scrisori au fost expediate din Spania, via Paris, cu ajutorul medicului dentist Maurice Somen (domiciliat pe Rue Mogne no. 16), care era unul dintre cei ce mijloceau transmiterea în țară a corespondenței voluntarilor români. Misivele sunt nedatate, însă presupunem că ele au fost trimise în perioada iulie-septembrie 1937, întrucât acestea au fost însoțite și de câteva cupoane de mandate poștale prin care Câmpeanu le trimisese părinților săi câteva mii de lei (pe cupoane se regăsesc datele poștale la care au fost trimise).

După sosirea în Spania, Câmpeanu a luat parte la luptele de la Jarama și Guadalajara din prima jumătate a anului 1937 (nu cunoaștem numele unității sau al subunității unde a activat). În primăvara anului 1937, Câmpeanu a fost încadrat într-o nouă unitate care se înființase la Tortosa – Batalionul balcanic *Djakovic*. Aici se va reîntâlni cu prietenul său din Pașcani, Mihail Burcă (între timp Emil Schneiberg și Constantin Burcă decedaseră pe front), care fusese proaspăt numit în funcția de comandant de companie⁶³.

Pe 25 august 1937, în plină desfășurare a bătăliei de la Brunete (vara anului 1937), Câmpeanu a fost rănit în luptele purtate în jurul comunei Harlete, situată la 12 kilometri de Zaragoza (în aceeași zi a fost rănit și Petre Borilă, comisarul politic al Batalionului balcanic *Djakovic*, care se afla la punctul de comandă al unității). A fost transportat imediat la un spital din Murcia, acolo unde l-a întâlnit pe medicul David Iancu.

Revenind la cele trei scrisori ale lui Câmpeanu. Ele nu ne oferă prea multe amănunte despre autorul lor, ci doar câteva banalități despre viața familială a tânărului voluntar român. Câmpeanu își asigura părinții că este bine sănătos, în ciuda unei știri care apăruse în presă conform căreia acesta ar fi sucombat în timpul luptelor (prin aceeași situație trecuse și familia Leibovici)⁶⁴.

⁶² Scrisoarea lui Constantin Câmpeanu expediată din Paris la data de 20 decembrie 1936. ANIC, Fond 95, Dosar nr. 19298, fv. 5.

⁶³ Declarația lui Constantin Câmpeanu dată la Institutul de Istorie a PMR în ziua de 17 iunie 1956, ANIC, Colecția 60, Dosar nr. 96, ff. 362-363.

⁶⁴ Este foarte probabil ca tânărul Câmpeanu să se fi referit la cotidianul *Capitala*, care în ziua de 18 mai 1937 a publicat pe prima pagină o știre *senzațională*: „Lista românilor morți și răniți pe frontul guvernamental spaniol”. În acest sens, publicația enumera numele a 15 interbrigadiști care ar fi decedat sau ar fi fost răniți în timpul luptelor din

Semnatarul scrisorilor era dornic să afle cât mai multe despre părinții săi și nepotul său, rugându-i insistent să îi confirme primirea scrisorilor și a mandatelor poștale (din corespondență reiese că părinții i-au răspuns la scrisori, inclusiv fratele său, Gheorghe Burcă):

„Dragă mamă nu fii îngrijorată de mine și nu te mai gândești la cele ce vor zice alții, care nu ne vreau decât răul, nici ce o să scrie ziarele, căci după cum vezi eu trăiesc și nu sunt mort cum ai citit, și nu e mort niciunde în ciuda ziarelor care au scris asemenea lucruri”⁶⁵.

Comisariatul de Poliție din Târgu-Neamț a avut cunoștință de existența acestor misive încă din ianuarie 1937, data la care a intrat în țară prima scrisoare. Ele nu au fost ridicate de la destinatar decât după câteva luni de zile, concomitent cu perchezițiile efectuate la familiile Leibovici și Schneiberg (7 octombrie 1937). Descinderea poliției la locuința familiei Câmpeanu a fost condusă chiar de către șeful Comisariatului, Constantin Repca, și, așa cum rezultă din procesul-verbal încheiat cu această ocazie, ea viza strângerea

Spania: Vasile Marin, V. Grădinaru, Constantin Câmpeanu, Zigmund Leibovici, Ion Telemac, Emil Schneiberg, Ion Cristoff, Ladislau Rosenberg, Constantin Burcă, Mihail Burcă, Nicolae Aldea, Pavel Kleinman (după 1945 și-a schimbat numele în Pavel Cristescu), George Cerchez, Gheorghe Romașcanu și dr. Ștefan Sinculescu (într-adevăr, până la acea dată muriseră în cursul luptelor: Vladimir Mazepa, Gheorghe Romașcanu, Emil Schneiberg, Ion Cristoff și Constantin Burcă). Potrivit gazetei, lista fusese furnizată de un corespondent aflat în capitala Franței. A doua zi, gazeta amintită a revenit cu unele „completări”, adăugându-l pe listă și pe Vladimir Mazepa. Totodată, jurnaliștii *Capitala* declarau că după publicarea listei, redacția a fost „asaltată” de telefoanele rudelor și apropiaților care plecaseră în Spania, solicitând cu disperare amănunte suplimentare. Mai mult, la sediul redacției din Calea Victoriei nr. 54 s-a prezentat cu lacrimi în ochi mama muncitorului Nicolae Aldea, care venise de la Sighișoara de îndată ce citise ziarul. Mama lui Aldea le-a mărturisit jurnaliștilor că fiul ei nu i-a zis nimic de hotărârea lui de a pleca în Spania, nemaiaivând nicio veste de la el de luni de zile. Cazul femeii nu era singular. Majoritatea rudelor care au sunat la redacția gazetei bucureștene au relatat aceleași istorisiri. Ulterior, familiile voluntarilor s-au îndreptat către Hotelul „Athénée Palace” din București, acolo unde își avea reședința reprezentantul guvernului republican spaniol, solicitând informații despre cei dispăruți. Iată un fragment din articolul apărut în ziua de 19 mai 1937: „După cum spuneam mai sus în tot cursul după amiezii de ieri telefoanele ziarului nostru n-au încetat un moment de a ne apela. La capătul celălalt al firelor se auzeau glasuri speriate oameni cotropiți de durere, care ne cereau o lămurire în plus privitor la soarta românilor dispăruți. Un amănunt de o deosebită importanță ne-a fost furnizat de diferite familii ale celor dispăruți prin declarații că până ce n-au cetit în «Capitala» n-au știut că fii lor sunt plecați în Spania. Majoritatea celor plecați au dispărut într-o bună de zi de acasă fără a spune încotro se duc. Unii dintre ei, pentru a-și liniști familiile, au declarat înaintea plecării că se duc să-și caute de lucru în coloniile africane”. *Capitala* din 18 mai și 19 mai 1937.

⁶⁵ Scrisoarea lui Constantin Câmpeanu expediată din Spania, via Paris, în 1937. ANIC, Fond 95, Dosar nr. 19298, fv. 9.

dovezilor care să ateste faptul că tânărul Câmpeanu s-a înrolat într-o armată străină fără acordul guvernului român:

„Având în vedere ordinul Nr. 23035/937 al inspectoratului regional de poliție Iași prin care dispune facerea unei perchezițiuni domiciliare la locuința tânărului Constantin Gh. Câmpeanu fost în serviciul atelierelor CFR Pașcani originar din acest oraș și care a părăsit țara la finele anului 1936 plecând cu un alt grup de tineri în Franța și apoi voluntar în armatele roșii din Spania, ce se află în lupte cu cele ale generalului Franco, cu scopul de a se afla la fostul lui domiciliu de la casa părinților săi, dovezi cu privire la această înrolare nepermisă de legile României”⁶⁶.

După efectuarea percheziției, tatăl (Gheorghe Câmpeanu) și unul din cei 4 frați ai lui Câmpeanu, Gheorghe Gh. Câmpeanu, au fost chemați la sediul Comisariatului pentru audieri. Primul a recunoscut că fiul său a plecat în Spania, dar că nu a avut cunoștință de intențiile acestuia, întrucât nu i-a spus nimic în momentul părăsirii țării. De asemenea, încercând să-și protejeze fiul, acesta a mai declarat că în opinia sa unul dintre motivele pentru care Câmpeanu ar fi decis să plece din țară ar fi fost refuzul conducerii Atelierelor de a-l mai primi la lucru după lăsarea la vatră. Însă acest lucru nu era adevărat, întrucât Câmpeanu ar fi trebuit să se întoarcă la locul de muncă pe 1 decembrie 1936, având un contract de muncă solid cu Atelierele ca urmare a școlii profesionale pe care o absolvise aici. Or, la acea dată, acesta plecase deja la București pentru a-și procura pașaportul turistic.

Fratele său, Gheorghe Câmpeanu, de profesie ajutor de șofer, a declarat la rândul său că nu a știut de plecarea lui „Costică” în Spania. Vestea i-a fost dată de către colegii lui Câmpeanu din Ateliere, care i-au spus că a părăsit țara împreună cu prietenii săi, Costache și Mihail Burcă⁶⁷.

În urma probelor colectate de la domiciliul familiei Câmpeanu, polițiștii din Târgu-Neamț au trecut la întocmirea dosarului pentru ridicarea naționalității române. Procedura birocratică a durat câțiva ani de zile, necesitând diferite avize de la Ministerul Afacerilor Străine și Direcția Generală a Poliției.

În cele din urmă, la data de 19 martie 1941, în baza Legii nr. 86/1939 privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române, Consiliul de Miniștri a luat în discuție propunerea ministrului Justiției de ridicare a naționalității române a numiților Emil Schneiberg, Zigmund Leibovici și Constantin Câmpeanu din Târgu-Neamț, pentru că „fără prealabila autorizațiune a

⁶⁶ Proces-verbal din 7 octombrie 1937 semnat de către șeful Comisariatului de Poliție din Târgu-Neamț, Constantin Repca și de către agentul de Siguranță Gheorghe Negoită din același Comisariat. ANIC, Fond 95, Dosar nr. 19298, f. 21.

⁶⁷ Tatăl și fratele lui Câmpeanu erau semi-analfabeți. Declarația tatălui (de profesie „muncitor agricol” cu 4 clase primare) este scrisă de un polițist din Comisariat (semnătura lui Gheorghe Câmpeanu nu corespunde cu scrisul existent în declarație, nici în privința grafiei și nici în cea a culorii cernelurilor), iar declarația fratelui său conține numeroase greșeli de ortografie. ANIC, Fond 95, Dosar nr. 19298, ff. 22-24.

Guvernului român, au intrat în serviciul militar la străini”. În finalul ședinței, Consiliul de Miniștri a decis avizarea favorabilă a propunerilor ministrului de Justiție, emițând în acest sens un *Jurnal* prin care celor trei tineri li s-a ridicat naționalitatea română⁶⁸.

Deși mai multe rapoarte ale Poliției din Târgu-Neamț și Pașcani întocmite în perioada 1938-1940 semnalau decesele lui Zigmund Leibovici și Emil Schneiberg în luptele din Spania, Direcția Judiciară din Ministerul Justiției nu le-a luat în seamă, hotărând, pentru mai multă siguranță, să-i păstreze pe cei doi în textul proiectului *Jurnalului* supus aprobării Consiliului de Miniștri.

Concluzii

Chiar dacă scrisorile la care ne-am referit mai sus nu ne oferă prea multe informații despre mediul în care voluntarii români își desfășurau activitatea, gândurile intime transmise de aceste *voci* reprezintă o frescă emoțională prin care autorii lor își exprimau dragostea față de cei dragi de acasă. Durerea pricinuită de despărțirea de familie nu a impietat în niciun fel asupra determinării cu care erau decizi să lupte.

Totodată, așa cum reiese și din epistola lui Serghie Șevenco citată anterior în text, unele misive trimise camarazilor din țară aveau și un rol propagandistic. În 1937, Agitprop-ul CC al PCdR a tipărit la editura clandestină a CC al PCdR o broșură de popularizare a luptelor purtate de legaliști împotriva insurgenților, care conținea un articol despre luptele din Spania publicat de „Mario Ercoli” (pseudonimul politic al liderului PC din Italia, Palmiro Togliatti) în gazeta *Bolșevic* (nr. 19/1936), un scurt istoric al războiului și câteva informații referitoare la interbrigadiștii români. Broșura aducea un elogiu URSS și „tovarășului Stalin” pentru sprijinul acordat „democrației spaniole”, înfierând totodată politica de „neintervenție” promovată de Anglia și Franța. Referindu-se la voluntarii români, materialul prezenta lapidar eforturile întreprinse de PCdR în vederea trimiterii de voluntari în Brigăzile Internaționale, în ciuda măsurilor prohibitive adoptate de guvern. În mod succint erau evocate biografiile a 11 voluntari cu extracție din medii sociale și profesionale diverse: 3 mecanici CFR (Constantin Câmpeanu, frații Mihail și Constantin Burcă), 2 șoferi-mecanici (Ion Telemac și Nicolae Aldea), un mecanic metalurgist (Ioan Cristoff), un mecanic armurier (Gheorghe Cerchez), doi ingineri (Ladislau Rosenberg și Pavel Kleinman/Pavel Cristescu), un student (Emil Schneiberg) și un medic (dr. Ștefan Sinculescu).

⁶⁸ Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 290 din 19 martie 1941 publicat în *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 74 din 28 martie 1941.

Informațiile culese de autorii anonimi ai broșurii proveneau din autobiografiile pe care voluntarii le predaseră organelor de partid înaintea părăsirii țării. Deși nu cunoaștem data exactă la care a fost elaborată și publicată lucrarea, presupunem că este vorba de primăvara anului 1937, întrucât multe din informațiile cuprinse în broșură se regăsesc și în cele două articole publicate de cotidianul *Capitala* din zilele de 18 mai și 19 mai 1937, la care ne-am referit mai sus. Nu știm cu certitudine dacă informațiile pe baza cărora a fost întocmită broșură au fost culese din *Capitala* sau pe filierele subterane de comunicare ale partidului. Există două ipoteze de lucru privind apariția acestui document. Este de notorietate faptul că gazeta amintită era deținută de un subsecretar de stat din Ministerul de Interne (Eugen Titeanu), iar ziariștii periodicului beneficiau de numeroase „scurgeri” de informații din fișierele Poliției și Siguranței Statului. Prima variantă ar fi că cele două articole de presă au fost publicate având ca principală sursă documentară broșura Comitetului Central (probabil intrată în posesia agenților secreți în urma unei descinderi/percheziții). În cea de-a doua variantă, presupunem că broșura ar fi fost întocmită ulterior datei de 19 mai 1937, pe baza informațiilor apărute în *Capitala*. În fine, din lectura textului, în care se regăsesc aceleași erori prezente și în paginile *Capitalei* (Nicolae Burcă, în loc de Mihail Burcă sau Mihail Cristoff, în loc de Ion Cristoff), reiese că nici conducerea superioară de partid nu era la curent cu acțiunile recente ale voluntarilor români din Spania. Bunăoară, despre Constantin Burcă și Emil Schneiberg se vorbește la timpul prezent, deși aceștia decedaseră cu câteva luni în urmă (decembrie 1936, respectiv februarie 1937). Cât despre enumerarea celor care „căzuseră” în luptă pe „altarul solidarității internaționale cu poporul spaniol”, broșura îi menționează pe: Gheorghe Romașcanu, Zigu Leibovici, Vasile Marin și V. Grădinaru. Într-adevăr, muncitorul Romașcanu sucombise pe front în primele luni ale anului 1937, însă informația privind decesul lui Leibovici era eronată, așa cum am arătat mai sus (avea să moară în iulie 1937). În privința ultimelor două nume, nu există nicio altă sursă (închisă sau deschisă) care să confirme prezența acestora pe fronturile spaniole.

Revenind la conținutul broșurii. Limbajul folosit de propagandiștii partidului este unul encomiastic, specific aparatcicilor profilați pe diseminarea mesajelor mobilizatoare în viața politică „subterană” a Capitalei. Ele ne duc cu gândul la materialele de popularizare a legionarilor morți la Majadahonda scrise în aceeași manieră – „în spiritul jertfei supreme” pentru o *Cauză* dreaptă –, însă nu putem trece cu vederea și caracterul prevestitor al textului privind Marea conflagrație ce avea să izbucnească doi ani mai târziu:

„Onoare eternă celor căzuți! Primul tribut de sânge al clasei muncitoare din România a căzut pe altarul solidarității internaționale cu poporul spaniol. Muncitorul Romașcanu Gheorghe, studentul Leibovici Zigu, plugarul V. Grădinaru și Vasile Marin au fost răpuși. Ei au plecat să lupte, nu pe viață și pe moarte, ci până la moarte. Și au luptat din răputeri. Numele lor va intra în istoria actelor de vitejie a luptătorilor clasei

muncitoare din România. Iar jertfa lor nu va fi de prisos. Corpurile lor au fost străpunse. Dar cauza pentru care au luptat, va trăi, va izbândi! Cauza aceasta, e cauza democrației, a libertăților poporului spaniol, ale tuturor noroadelor ale poporului muncitor român! Cauza aceasta e cauza independenței poporului spaniol împotriva planurilor de expansiune hitleriste și musolinene, cauza independenței tuturor popoarelor mici, cauza independenței poporului român amenințat de cotropirea brutală a imperialismului fascist german! Cauza aceasta este cauza păcii incendiară azi în Spania, mâine poate în Cehoslovacia, poimâine poate în întreaga Europă”⁶⁹.

Tipăritura cuprinde și gândurile pe care aceștia le-ar fi așternut pe hârtie înaintea părăsirii țării, dar și câteva citate extrase dintr-o serie de scrisori trimise în țară de Romașcanu, Câmpeanu, Schneiberg și Sinculescu (nu am identificat aceste epistole în dosarele lor personale întocmite de Siguranță). Cugetările exprimate în scris aveau menirea de a convoca noi recruți și de a menține primatul PCdR în avangarda luptei antifasciste. Astfel, Mihail și Constantin Burcă plecaseră cu scopul de a „șterge de pe fața pământului barbaria fascistă”, iar Schneiberg considera că „în fața atacului sălbatec al reacțiunilor internaționale coalizate trebuie opusă forța unită a proletariatului internațional”⁷⁰.

Ideile și lozincile tranșante prezente în acest material de propagandă reflectă însă atmosfera tensionată din viața politică românească și nivelul contradicțiilor dintre cele două extreme. Situația antagonică continentală – amplificată după instalarea la putere a național-socialiștilor – este descrisă într-un mod convingător de către fostul interbrigadist Fred Thomas. În memoriile sale, Thomas susținea că în acele vremuri politica se mărginea la o simplă problemă: a fi antifascist sau fascist⁷¹.

Scrisorile prezentate în acest studiu nu pot fi socotite reprezentative pentru întreg corpul voluntarilor români, totuși acest mic eșantion este semnificativ pentru încărcătura emoțională prezentă în rândul acestora, precum și a rudelor lor rămase în țară.

Din punctul de vedere al vieții intime cazone, scrisorile reflectă doar considerații generale despre război și derizoriul cotidian al trupei aflată pe front, însă prin coroborarea lor cu documentele prezente în dosarele personale întocmite de Siguranță aflăm și o serie de aspecte referitoare la condiția socială,

⁶⁹ ANIC, Fond CC al PCR-Secția propagandă și agitație, Dosar nr. 74/1936, fv. 21.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 21.

⁷¹ La data plecării în Spania (1937), Fred Thomas era membru al partidului laburist. În contextul ascensiunii fasciștilor conduși de Oswald Mosley pe eșichierul politic britanic și al imaginilor publicate de *Daily Express*, conținând samavolniciile comise de trupele franchiste în teritoriile ocupate, Thomas s-a hotărât să-i contacteze pe comuniștii englezi pentru a-i facilita călătoria și înrolarea în Brigăzile Internaționale (Thomas era dezamăgit de lipsa de reacție a laburiștilor în fața amenințării crescânde a „cămășilor negre” din Albion). Fred Thomas, *To Tilt at Windmills. A Memoir of the Spanish Civil War*, Michigan State University Press, 1996, pp. 5-7.

gradul de instrucție școlară și o multitudine de date antropologice ale voluntarilor și familiilor lor.

Ne-am fi dorit să supunem analizei un număr mult mai mare de scrisori, însă din cercetarea a 50 de dosare personale întocmite de Siguranță pe numele voluntarilor români plecați în Spania, nu am reușit să identificăm scrisori decât în dosarele celor 5 tineri comuniști amintiți mai sus.

Ilustrații

COMUNIȘTI EMIGRANȚI DIN ROMANIA
activează intens pe frontul spaniol
„Gazeta românească” din Paris,
ziarul „emigranților”, face
desvăluiri edificatoare
Cine sunt Costache Burcă și Vladimir Mazepa căzuți în luptele din Spania

Știați că există pe frontul comunist din Spania o „ambulanță sanitară românească” cumpărată cu 300.000 lei din contribuția muncitorilor „români”. ?

N-o știa nimeni. „Gazeta românească” din Paris, anul III No. 14 — care se întitulează „ziar de informații și idei” — și-a luat sarcina să ne lumineze și asupra celor ce se petrec pe frontul spaniol și să documenteze spusele cu fotografii.

O limuzină elegantă arătoasă. E întrebuințată pe frontul Madridului.

ZIARUL DE IDEI

Dar mai întâi ce e „Gazeta românească”, care apare la Paris și arată că e în al treilea an de apariție?

Ziar de idei! Așa își spune. În darea de seamă a unei întruniri, e reprodus un discurs al d-lui Lammour, dacă nu ne înșelăm, unul dintre cei ce ne-a vizitat, în calitate de ambasador al umanității... D. Lammour a vorbit acolo, cu elogii despre „mişcarea emigranților români din Paris și gazeta lor: „Gazeta românească”.

Suntem edificați! „Ziarul de idei” dela Paris trece drept al „emigranților politici români”. Care emigranți? Evident, comuniști. De la prima, până la ultima coloană a ziarului, fiecare rând scris are nuanță comunistă.

„Voluntari români morți în Spania”

Altă dovadă: ziarul reproduce fotografiile a doi voluntari „români” morți pe frontul guvernamental spaniol.

Reproducem clișeul care are explicația: „Căzuți pentru cauza libertății și a păcii”.

Cel dintâi e Costache Burcă, muncitor ceterist din Pașcani, „conducător al marilor greve din 1933”, și... — spune iarăși explicația —

zi al comandamentului spaniol, prin care e citată brigada de artilerie „Ana Pauker”.

Dar „Gazeta românească” are și o colaborare excepțională. D. Emile Buré cunoscutul filo-român, directorul ziarului „L'Ordre”.

Se adresează publicului românesc prin „Gazeta românească”.

E un articol intitulat „Francezii și români, veți trece sub jugul

lui Hitler, dacă...” în care e vorba de d. Cuza, de mișcările din Franța și la noi, de „marele vostru Titulescu”, etc., etc.

Articolul e scris în franțuzește și cum am spus, semnat: Emile Buré.

„Gazeta românească” e plină de alte surprize! Le vom arăta!

Prima pagină a cotidianului bucureștean Capitala din 14 aprilie 1937. Publicația preia un articol apărut în publicația pariziană Gazeta românească în care era anunțat decesul interbrigadiștilor români Constantin Burcă și Vladimir Mazepa (decedat în decembrie 1936 în luptele de la Cetatea Universitară din Madrid).

Constantin Burcă (n. 2 apr. 1912, mun. Pașcani, jud. Iași-25 dec. 1936, Montoro, Spania) înaintea plecării din țară.

Mihail Burcă (n. 25 apr. 1914, mun. Pașcani, jud. Iași-d. 1994, mun. București) în ținută civilă (înainte de a părăsi țara) și în uniforma militară a armatei republicane spaniole.

Zigmund Leibovici (n. 12 nov. 1911, mun. Târgu Neamț, jud. Neamț-d. iul. 1937, Spania) în arestul Chesturii de Poliție a Municipiului Iași (august 1935) și în libertate, undeva în Spania.

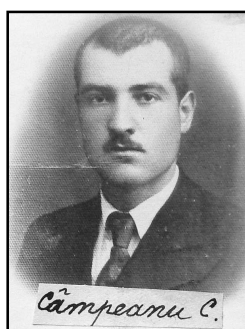
Zigmund Leibovici cu armăsarul său „Balaor” și alături de camarazii din tabăra republicanilor.

Iulie 1937. Plicul unei scrisori trimisă de Zigmund Leibovici „Domnului Moscovi” din Paris. Prin intermediul misteriosului „domn Moscovi” soseau la Târgu-Neamț scrisorile lui Leibovici.

Iulie 1935, Emil Schneiberg (n. 10 sept. 1913, mun. Târgu Neamț, jud. Neamț-8 febr. 1937, Jarama, Spania) în arestul Siguranței din Iași.

Constantin Câmpeanu (n. 3 aug. 1914, mun. Târgu Neamț, jud. Neamț-d. 8 dec. 1986, mun. București) la jumătatea anilor '30.